Da vandene steg

Stormfloden 1872

Stormfloden 1872

Indholdsfortegnelse

1. Indledning
2. Vejrudviklingen op til katastrofen
3. Lolland – Falster området
4. Storebælt og Langeland
5. Det Sydfynske område
6. Lillebælt og Flensborg Fjord
7. Vestlige Østersøs tyske kystområder
8. Følgevirkninger af stormfloden

Kapitel 1

Indledning

I efteråret 1872 blev det sydlige Danmark og de øvrige lande omkring den vestlige del af Østersøen udsat for en stormflodskatastrofe af et omfang, der ikke tidligere var set eller i hvert fald ikke beskrevet og heller ikke senere er forekommet i dette område. Til forskel fra stormflodskatastrofer, som de kendes på den jyske vestkyst, og som altid opstår i en kombination af ekstraordinært højt højvande i forbindelse med det almindelige tidevand og storm fra en bestemt (ofte Nordvestlig) retning, var stormfloden i Østersøen udelukkende vindskabt.

Stormfloden hærgede fra 12. – 14. november 1872 med kolossale skader til følge, ligesom der var store tab af menneskeliv. I det følgende beskrives stormfloden og dens følger sammen med øjenvidners personlige erindringer og beretninger. Jeg har valgt kun at beskrive hændelserne i området vest for en linje fra Gedser til Rostock, og dette område er underinddelt i fem områder: Lolland - Falster, Storebælt og Langeland, Det Sydfynske Øhav, Lillebælt og Flensborg Fjord og Vestlige Østersøs nordtyske kyster.

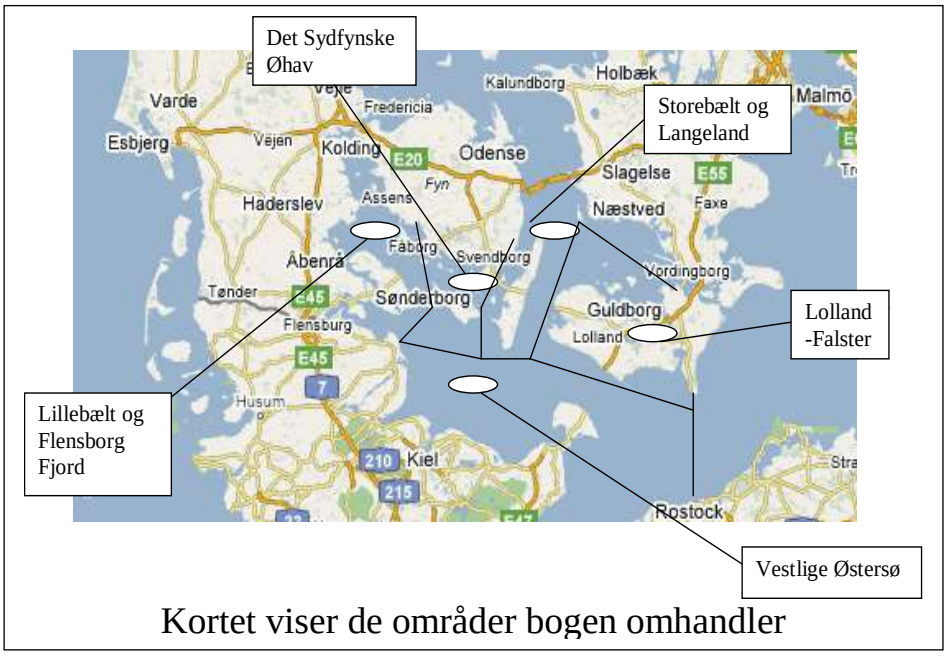

Kortet viser de områder bogen omhandler

De ældste overleveringer, man har om lignende oversvømmelser, går ca. 300 år tilbage i tiden, men så godt som ingen af de beretninger, man har fra de danske kyster er så pålidelige, at de kan bruges til nogen sikker sammenligning. Man ved lidt om, at der Kyndelmisse nat den 2. februar i 1625 druknede ca. 400 stykker kvæg ved Rødby på Lolland, og at byen igen led meget under en stormflod den 10. november 1694. Overleveringerne siger

bare ikke noget om, hvor højt vandet ved disse oversvømmelser nåede op. Om stormfloden i 1625 meddeler A. Petersen i "Køge Bys Historie", at skibene under denne stormflod strandede i skovene ved Køge, og at denne by og Præstø var sejlbare. Et mere sikkert mål findes i forbindelse med en stormflod den 13. oktober i 1760, idet Forvalter Christensen Brasch i et brev til Grevinde Meyerfeld (meddelt af Frederik Opffer i "Østsjællands Årbøger 1904") skriver, at stormen var så stærk, *"at ingen kan erindre Lige dertil at have hørt"*, og at vandet ved østenvinden steg så stærkt, at det "*i 24 Timer stod 12 Fod højere end sædvanligt*".

Fra det sidste århundrede har vi nogle mere sikre efterretninger. Således meddeler J. M. Ivjersgaard, at en stormflod i 1825 ved Rødby skulle have været 4 Alen over den normale vandstand og ved Bandholm 3 Alen, hvilket ved Rødby ikke kan være mere end 1/2 — l fod under Højvandet i 1872. Senere nævnes, i henhold til Godsejer Jensens optegnelser fra Fredsholm, at der har været ti højvande på 5 fod (med bølgeslag) i årene 1858-1868. Disse optegnelser viser, at mindre oversvømmelser ikke var nogen sjældenhed.

Det samme indtryk giver de mange højvandsmærker, der findes i Lybæk helt tilbage til 1625. I de næsten 300 år siden da, har der været en mængde små oversvømmelser, men kun seks, der nåede 2 Meter op over dagligt Vande, iblandt dem kun tre, der nåede op over 2,5 meter, og heraf igen kun en, der overskred 3 meter og det endda ret betydeligt. Det var den i 1872, der nåede op til 3,38 Meter lig med 10 Fod 7 Tommer. Man kan naturligvis ikke uden videre betragte mærkerne i Lybæk som gældende også for andre punkter på kysten, derimod tør man vistnok sige, at når vandstanden i 1872 dér var så meget højere end alle tidligere kendte, så gælder dette i nogen grad for de holstenske og slesvigske kyster i det hele taget, og sikkert tillige for mange punkter på de sydlige kyster af de danske øer.[1]

Stormfloden den 12. – 14. november 1872 er som nævnt for Østersøkystens vedkommende den højeste, man kender til. Den højde, vandstanden 1872 nåede til ved de danske såvel så vel som ved de tyske kyster, var ret forskellig. Den kendes bedst fra de fyldige oplysninger, som Professor Colding indsamlede som materiale til sin afhandling. I henhold til disse oplysninger nåede vandstanden, udtrykt i Fod, op til følgende højder over daglig vande:

Neksø 6, Gudhjem 6, Køge 8 1/4, Nyord 10, Gedser 8, Nykøbing Falster 5 1/2, Kramnitze Gab 9 1/4, Bagenkop 9, Marstal 9 1/2, Svendborg 7 3/4, Fredericia 6 3/4, Kolding 9 1/2, Aarøsund 11. Sønderborg 10, Schleimünde 11, Kiel 10, Femernsund 9 1/2 og Travemunde 10 1/2 Fod. [2]

På et nyere kort fra Kystdirektoratet ses højvandshøjderne omregnet til moderne mål.

---

[1] Thade Petersen, *Stormfloden 1872*, Geografisk Tidsskrift, Bind 27 (1924) p 17

[2] Thade Petersen, *Stormfloden 1872*, Geografisk Tidsskrift, Bind 27 (1924), side 17 og 18

Stormflodshøjderne er i dette kort angivet til den såkaldte DVR90, hvilket er en forkortelse for Dansk Vertikal Reference 1990, som et referenceniveau eller en slags normalvandstandsniveau. DVR90 afløser det tidligere anvendte referenceniveau DNN (Dans Normal Nul), og der er med DVR90 taget højde for at Danmark ”tipper” omkring en akse fra Hirsthals til Helsingør.

Danmark er tidligere opmålt to gange, for ca. 50 og 100 år siden. Den væsentligste årsag til at en nyopmåling er nødvendig, er at landet stadig 'vipper tilbage' efter den seneste istid, hvor over halvdelen af landet var dækket af is. Tilbagevipningen af landet betyder at den nordøstlige del af Danmark stiger og den sydvestlige del synker, med op til 1 mm om året. Landsænkningen er størst i Sønderjylland, hvor middelvandstanden derfor ganske langsomt stiger.

Med udgangspunkt i DVR90 kan stormflodshøjderne fra 1872 nu direkte sammenlignes med normalvandstanden nu om dage.

Kapitel 2.

Vejrudviklingen op til katastrofen

De første varsler om det voldsomme højvande i Østersøen viste sig allerede i slutningen af oktober 1872. Vedvarende storme fra vest og sydvest havde presset store vandmængder vand ind i Østersøen. Der optrådte som følge heraf usædvanlig høje vandstande i hele den østlige del af Østersøen. Omvendt var det blevet ekstremt lavvande ved de østvendte danske kyster med det resultat, at store vandmasser kunne strømme ind i den vestlige del af Østersøen fra Nordsøen.

I løbet af den 10. november flovede vinden kraftigt af. Det var stilheden før stormen. Alene som følge af, at vinden tog kraftigt af, begyndte vandmasserne at strømme fra den østlige til den vestlige del af Østersøen, og medførte kraftigt, men ikke usædvanligt højvande.

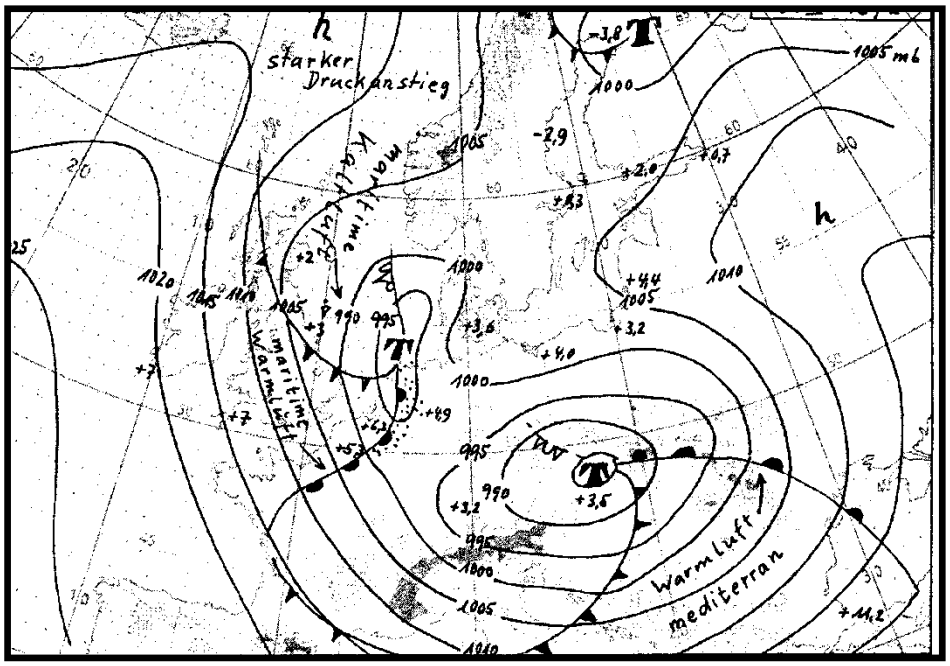

Rekonstrueret vejrkort for den 10. november.
(Deutsche Wetterdienst, Seewetteramt, Hamburg)

De store vandmasser, der var presset op i Østersøen, skulle imidlertid tilbage gennem Sundet og Bælterne. Men disse smalle farvande kunne slet ikke lede vandet ud med tilstrækkelig stor hastighed, og resultatet blev, at vandet

allerede den 12. om eftermiddagen blev stuvet op og begyndte at stige kraftigt i den vestlige Østersø

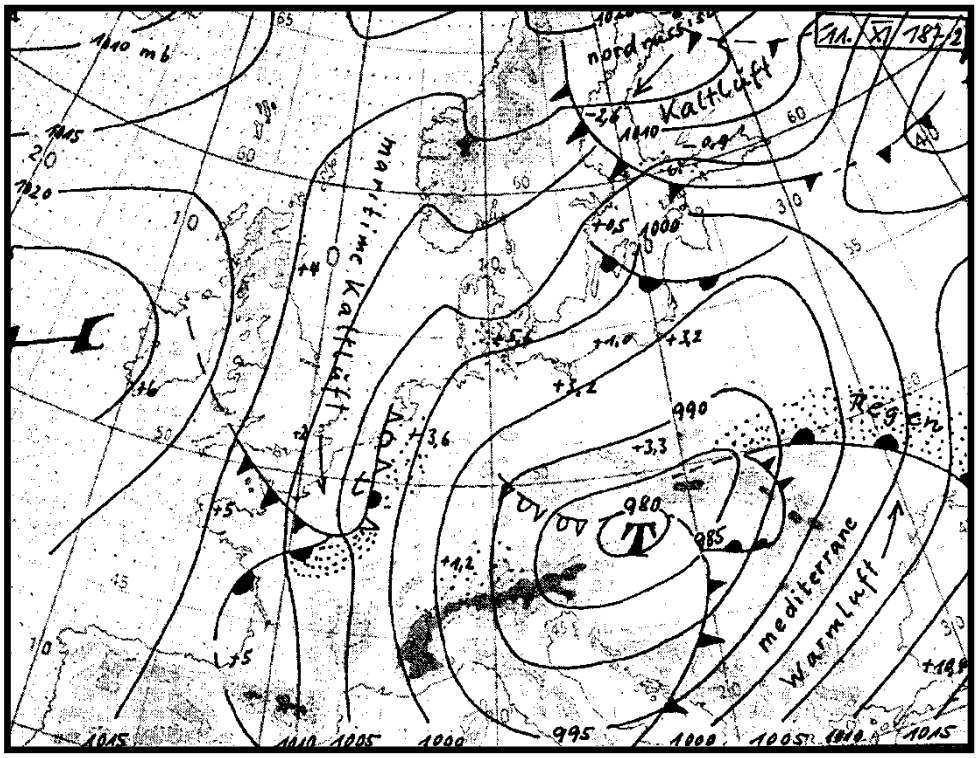

Rekonstrueret vejrkort for den 11. november
(Deutsche Wetterdienst, Seewetteramt, Hamburg)

På vejrkortet for den 11. november ses, at vinden er meget svag over den vestlige Østersø, mens der er ved at etablere sig en nordøstlig vind med kolde luftmasser fra det nordlige Rusland.

I dagene forud for den 12. november havde som nævnt kraftige vestlige vinde af stormstyrke presset store mængder vand højt op i Østersøen. Den 12. november sprang vinden pludselig om til en NØ-lig retning og tiltog samtidig til orkanstyrke med vindhastigheder på 120 km/t eller mere.

Da vinden holdt sig i NØ med uformindsket styrke, fortsatte vandet med at stige i den vestlige Østersø indtil den 13. om eftermiddagen, da vandstanden nåede sit højeste niveau, næsten 4 meter over normalvandstand.

På vejrkortene fra den 12. og 13 november ses, at den nordøstlige vind er tiltaget meget kraftigt (de tætliggende isobarer) og det ses også, at luftmasserne på grund af passagen over vandet har opsuget store mængder fugtighed, som igen afleveres som kraftigt snevejr.

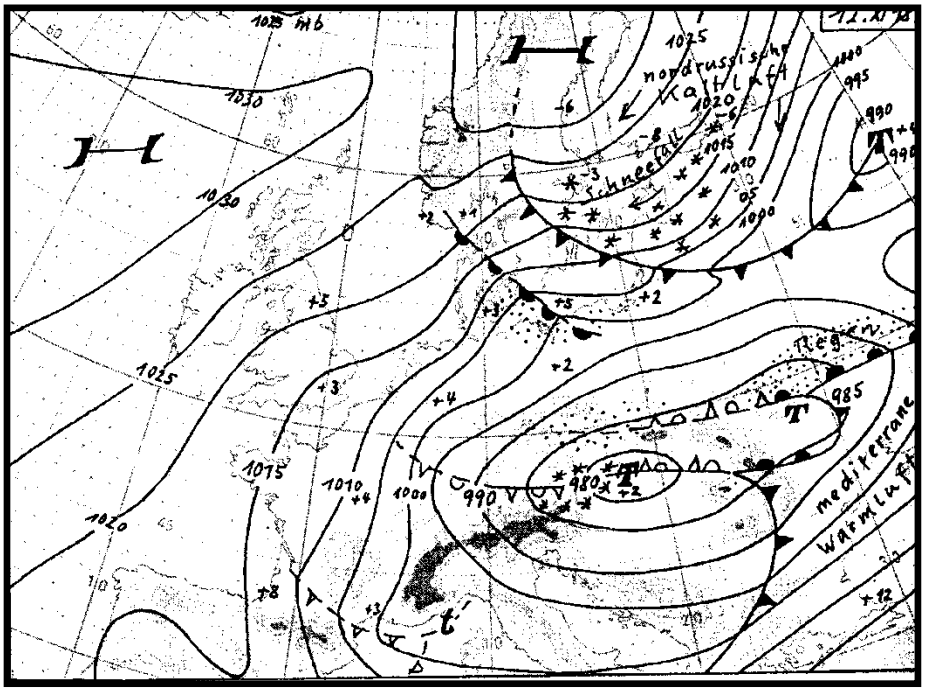

Rekonstrueret vejrkort for den 12. november
(Deutsche Wetterdienst, Seewetteramt, Hamburg)

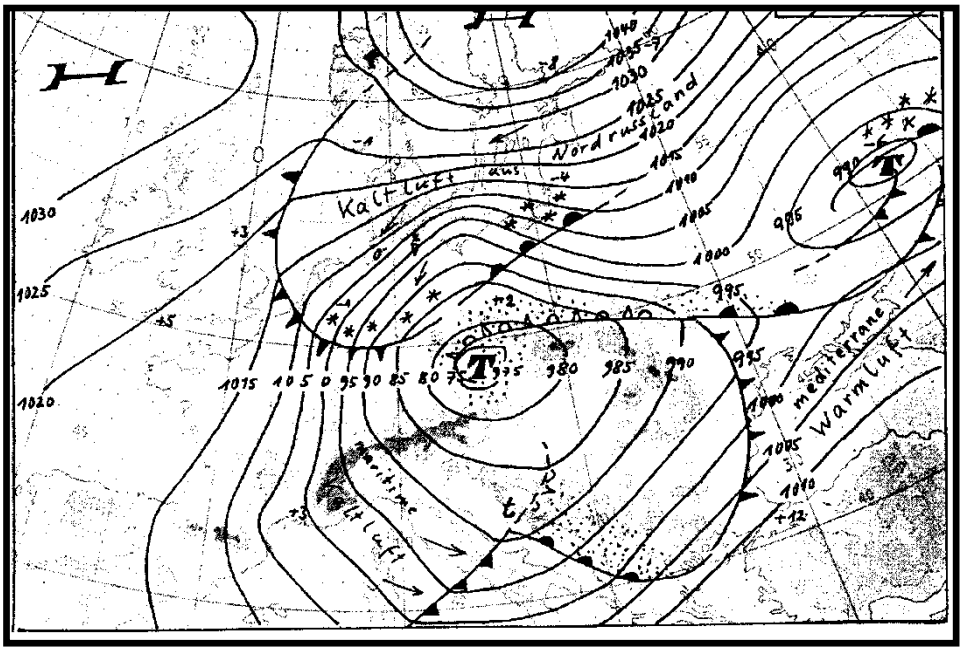

Rekonstrueret vejrkort for den 13. november
(Deutsche Wetterdienst, Seewetteramt, Hamburg)

Der var derfor tre faktorer involveret i katastrofen: Abnormt høj vandstand, storm eller orkan og kraftigt snefald. Faktorer der hver for sig kunne være

voldsomt ødelæggende, men som i forening udløste den hidtil usete katastrofe.

Tager man hertil i betragtning, at man i 1872 ikke havde fjernsyn, radio eller telefon og elektrisk lys var ukendt, så kunne man ikke advare befolkningen om den kommende katastrofe. Alle forudsætninger var derfor opfyldte til at skabe den værste katastrofe nogen sinde i Østersøområdet.

Besøger man Østersøområdets havnebyer kan man i dag se markeringer på mange huse og højvandspiller, der viser vandstanden ved denne katastrofe. Det er måske disse markeringer, der giver den besøgende det bedste indtryk af, hvor højt vandet stod og dermed af katastrofens omfang. Skadernes omfang var naturligvis kolossale ligesom tabet af menneskeliv var meget stort.

Kapitel 3.

Lolland – Falster området

En dag, der næppe bliver glemt på Lolland-Falster, var onsdag den 13. november 1872. Øerne blev på denne dag ramt af den værste naturkatastrofe i nyere tid, da vældige vandmasser væltede ned fra Østersøen og gennembrød digerne på de Lolland - Falsterske kyster.

Mens det øvrige Danmark - i hvert fald den nordlige del af landet - gik nogenlunde ram forbi og ikke led større tab af menneskeliv, skrev stormfloden på Lolland-Falster et af de mørkeste kapitler i landsdelens historie. Huse faldt sammen som korthuse, og beboerne førtes bort med strømmen, mens de rasende naturkræfter spredte deres fangarme over landsdelen, og på ti timer omdannede den til et hjemsted for døden. Da stormen var overstået og tabene og skaderne kunne gøres op, kunne tabslisten melde om 80 omkomne - alene 52 var omkommet på Sydfalster. 28 døde på Lolland og tusinder var blevet hjemløse eller havde mistet alle deres ejendele. Desuden var værdier til et beløb af ca. 1 million kroner gået tabt - herunder titusinder af husdyr.

De med gult markerede områder er oversvømmede dele af Lolland og Falster

Når tabene blev så store, skyldtes det, at Sydfalster og Sydvestlolland på det nærmeste blev raseret af de altædende vandmasser. I disse næsten totalt oversvømmede egne, hvor vandet visse steder nåede en højde af 3,5 meter

over daglig vande, var kun de mest solide huse i stand til at modstå "syndflodens" styrke. Langt hovedparten blev revet bort og beboerne overladt til en krank skæbne. I konsekvens heraf druknede 26 mennesker på Bøtø, 6 i Skelby, 20 i Gedesby og 28 mennesker i Gloslunde, Hoby, Lille Skovlænge og Hummingen. Detaljer i øjenvidnernes beretninger afslører, at hovedparten af de omkomne kunne være reddet. Karakteristisk er det nemlig, at mange fejlvurderede situationen, da vandmasserne tidlig om morgenen vältede ind over digerne. Mørket gjorde, at beboerne tæt ved kysten først blev klar over gennembruddet, da vandet begyndte at trænge ind i husene. Enten havde beboerne intet kunne se i mørket eller også havde de i dæmringen antaget de skumklædte bølgetoppe for tåge eller sne. Konsekvensen blev, at de ikke kunne nå at redde sig ud af huset og op på et højere beliggende område.

Falster

Vi vil begynde denne beretning med at se på hændelser på Falster. Det var den sydlige laveste del af øen der blev hårdest ramt. På kortet herunder ses

de oversvømmede områder markeret med blåt

Tilflugt på lofter blev til dødsfælder

Takket være loftet var folk i mange tilfælde i besiddelse af en vis tryghedsfornemmelse. Men jo mere vandet steg, desto mere gik det op for dem, at fornemmelsen var falsk. Og opfattelsen holdt stik: Lofterne blev en fatal dødsfælde, for de nødstedte på lofterne havde næppe skyggen af en chance for at redde sig, når stormfloden skilte tagene fra murene, som tilmed ofte bestod af meget skrøbeligt materiale. En anden af årsagerne til de store tab var det manglende kendskab til de konsekvenser, en stormflod kunne få for befolkningen, når den gennembrød digerne. Befolkningen havde ikke mange erfaringer i den retning, da havet tidligere i århundredet kun havde gennembrudt digerne i mindre omfang. Man vidste ikke hvorledes man skulle forholde sig.

Andre, som troede de vidste besked, blev i deres dybeste overbevisning i deres hjem. De regnede hele tiden med, at stormfloden kulminerede. At de af samme årsag ikke fandt det umagen værd at forlade hjemmet, blev deres skæbne. Stormfloden havde fået endnu større konsekvenser, hvis den havde raset i blot få timer længere og måske tusinder ville være omkommet. Mange af de nødstedte på lofterne var nemlig så stærkt forkomne, da de om aftenen blev reddet op på det tørre, så de næppe ville have været i stand til at overleve nattens kulde.

Som før nævnt kunne mange huse ikke klare trykket fra vandet, og blev derfor splittet ad og revet med strømmen. Kun de solide hovedgårde, storgårdene, og de gårde, der lå plantet på bakker i ly for vandet klarede frisag. Derfor var det altså, som altid, de fattige mennesker i de skrøbelige huse der led værst - men heldigvis var der også rige bønder der viste deres storhed og tog imod de hjemløse. Hvis disse storgårde ikke havde åbnet dørene til laderne her og der, havde tabet af menneskelig nok været markant større end det blev - for vandet stod visse steder i 3,5 meters højde.

Detaljer i øjenvidnernes beretninger afslører, at hovedparten af de omkomne kunne være reddet. Karakteristisk er det nemlig, at mange fejlvurderede situationen, da vandmasserne tidlig om morgenen væltede ind over digerne. Mørket gjorde, at beboerne tæt ved kysten først blev klar over gennembruddet, da vandet begyndte at trænge ind i husene. Enten havde beboerne intet kunne se i mørket eller også havde de i dæmringen antaget de skumklædte bølgetoppe for tåge eller sne. Konsekvensen blev, at de ikke kunne nå at redde sig ud af huset og op på et højere beliggende område.

Lofterne gav som nævnt folk en falsk tryghedsfornemmelse, så mange valgte at søge tilflugt der. Men det var ikke så smart, med mindre man havde en taglem - for vandet steg til over loftshøjde - og hvordan skulle man så komme ud? Ikke alle kunne svømme, vandet var ekstremt koldt for det var vinter, så lofterne blev en dødsfælde.

Øjenvidneberetning fra Ane Hansen

"Til november 1872 var jeg kommet til at tjene hos gårdejer Jens Larsen, Bøtø. Ved femtiden d. 13. november væltede vandet ind over bredden til os. Jeg blev båret over til stalden for at malke. Så malkede jeg kvæget, og blev stående til de igen kom og bar mig over i stuehuset. Men vandet skyllede ind, så vi måtte væk derfra. Så kom vi over i høladen, snart måtte vi også væk derfra. Manden lod hente den lange stige og nogle knipper halm. Ad stigen kom vi op på stænget. Efter at vi havde været der i nogen tid, løsnedes nogle stolper fra hinanden hvor taget begyndte, og så begyndte vi at drive. Vi var i alt 9 med, alle de andre kom ud på taget, men jeg kunne ikke komme derud. Jeg sad i klemme mellem et par bjælkeender, der var under vandfladen, så der lå jeg, og de hev i mig for at få mig op, men de kunne ikke få mig ud. De holdt mig så i armen, mens vi drev af sted. Stormen, bølgerne og ængstelsen gjorde mig ganske fortumlet, og jeg sagde til min husbond, at han skulle bare slå mig for panden og lade mig dø, da jeg ikke mere blev til menneske.

Lidt fra Lolles gård ved Skelby drev vi mod et piletræ, hvor vi alle 9 kom over. Senere kom, så vidt jeg husker, Sø-Lars og Rasmus Christensen med en båd, hvori vi alle kom over, så sejlede vi hen til Lolles gård og blev meget venligt modtaget. Alle de andre fik mad og drikke, men jeg var meget medtaget af at have været i vandet osv., så jeg kom i seng med det samme, blev snart varm og faldt i søvn. Da jeg vågnede, bad jeg om lidt mad og var hos Lolles i et par dage. Senere var jeg i præstegården i 8 dages tid. En familie skulle så være der og jeg måtte rømme, var lidt hist og her - mest i Idestrup. På Lolles mark blev senere fundet min husbonds døde heste og køer. I halmen, der drev med taget vi sejlede på, løb mus og rotter om. Ved den følgende juletid fandtes en mand hængende i et piletræ, øjnene så frygtelige ud. Kvistene blev savet ud af hans hænder. Min mor, der var husbestyrerinde hos en mand på Bøtø, blev fundet hængende over en grøftevold, med husbondens ene barn under sig. Min morbroder med kone og 3 børn druknede også. En skuffe af mit klædeskab drev til Skelby, hvor jeg fik det igen, alle mine ting var deri, undtagen lidt et menneske havde stjålet, hvad der senere blev opklaret. Min husbond vil jeg til sidst rose. Han var en god mand, der sørgede godt for os alle, ikke alene for sin familie, men også for os hans tjenere."[3]

Store tab af menneskeliv

Som nævnt indledningsvis i dette kapitel omkom der i alt 52 mennesker på Falster. De druknede fordelte sig med 26 personer på Bøtø, 6 i Skelby og 20 i Gedesby. Hertil kom de enorme materielle ødelæggelser. Da vandet trak sig tilbage var alene i Gedesby 24 huse helt forsvundne og 65 andre var ubeboelige efter katastrofen.

3 Tekst: Arkivkonsulent Heidi Pfeffer

Illustreret Tidende gengav bl.a. et billede af. Per Skippers Hus i Gedesby, som ses fuldstændig sammenstyrtet

I en samtidig beretning fra "Illustreret Tidende" fra december 1872 hedder det*: "De ødelagte bygninger ser ud som Øer i det vilde Hav. Her er Taget styrtet sammen og Beboerne maaske bortskyllede af de rasende bølger; hist kommer hjelpen til de Ulykkelige, som have tilbragt en Nat og en Morgen fuld af usigelige Rædsler paa Lofterne ... Faar, Køer, Heste - Eiernes Stolthed og Glæde - drive som Aadsler omkring paa den oprørte Flade. Overalt Ødelæggelse og intet Andet*

Stormflodsstenen på vestsiden af Gedesby Kirke på Sydfalster - den markerede linje viser den højeste vandstand under stormfloden i 1872.

Mysteriet om lille Karen Margrethe

En skæbne blandt mange er historien om den lille Karen Margrethe Peitersen. Hvad der virkelig skete med den lille pige på halvandet år, er der en vis uenighed om, og sagen bliver formentlig aldrig opklaret. Men forhistorien ligger nogenlunde fast.

Karen Margrethe var født den 26. juni 1871 som såkaldt uægte barn af Karen Peitersen, og hendes biologiske fart var angivet som en Jens Jørgensen fra Frisenfelt. Den lille pige boede på en nedslidt landarbejderbolig ved Bøtøgård sammen med sin mor, mormor og Rasmus Jensen, som var hendes stedfar. Desuden boede en moster og mormorens bror i huset. I alt boede der otte familier i 4 lavtliggende arbejderboliger i området. Om morgenen den 12. november var alle mændene gået til Bøtøgård for at arbejde. Da vandet gik over diget ved syvtiden forsøgte tre af mændene at nå hjem gennem bølgerne ved at støtte sig til hinanden, men de kæmpede forgæves mod den stærke strøm. Rasmus Jensen fik så fat i en hest, men både han og hesten blev grebet af strømmen og ført over på den anden side af Bøtø Nor. Så ville hesten ikke i vandet igen, og Rasmus Jensen nåede ikke hjem, men overlevede dog.

Efter stormfloden var der kun en dynge sten og ler tilbage af husene. De voksne beboere blev fundet druknede på den anden side af noret og blev begravet sammen med i alt 20 omkomne fra Gedesby. Men den lille Karen Margrethe var ikke blandt de druknede. Der var dog en kiste til hende i Gedesby kirke, som den dag i dag er tom. Og her kommer så uenigheden om, hvad der faktisk skete med den lille pige.

En version er, at pigens lig blev fundet året efter i januar måned i et piletræ i Højet 10 kilometer mod nord. Da stedfaderen Rasmus Jensen var blevet endnu mere forarmet efter katastrofen, var der ingen hjælp til begravelsen at hente hos menighedsrådet i Gedesby, medmindre han ville betale for det. Det lille barnelig blev derfor begravet i Væggerløse. I Væggerløse tror man derimod ikke at Karen Margrethe ligger begravet der. Her omkring hundrede år efter stormfloden siger Væggerløse præsten Jette Birk, at man ikke har nogen ukendte personer fra den gang begravet. Præst ved Gedesby, Skelby og Gedser, Ole Mahrt-Olsen siger derimod, at Karen Margrethe ikke var "ukendt" i Væggerløse Sogn kirkebøger, da hendes fødsel er indført i kirkebøgerne. Men allerede da Karen Margrethe angiveligt var blevet begravet den 10. januar, meddeler pastor Begtrup Friis fra Gedesby, at Karen Margrethe fortsat savnes. "Liget ej fundet 12. januar 1873"[4].

Men denne historie får nu forgreninger til Langeland, idet der drev et barnelig i land på Østlangeland ved Botofte strand. Og på Langeland mener man, at dette barnelig kan være den lille Karen Margrethe, som i stedet for at være skyllet mod nord ind i land er suget tilbage i havet, og så er hun med strømmen ført syd om Gedser og op i Langelandsbæltet.

[4] Lolland-Falster Folketidende 8. og 15. november 1997

Et mindevers

En ukendt forfatter skrev dette lille vers om stormfloden*:*

Så skrækkeligt rasede storme og flod
om natten i mulm og mørke,
så mangen en bygning, der knejsende stod,
er sunket for havflodens styrke
Og skibe gik under med mand og mus,
Og landsbyer ligger nu øde
Hvor før der var lykke i mangen hus,
der ligger nu syge og døde

Lolland

Den østlige Del af Lolland var ikke i samme grad udsat for stormflodens fulde kraft som Falster, idet øen lå i læ for nordøstenvinden; og desuden var terrænet på Falster noget højere end på Vestlolland.

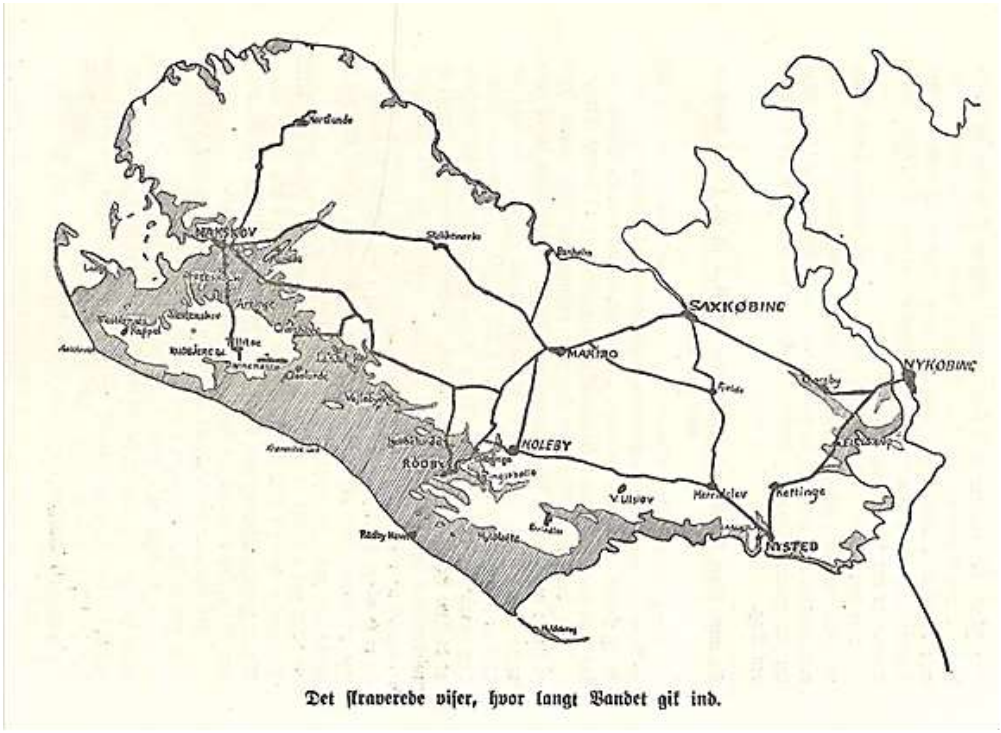

Det ſtraverede viſer, hvor langt Vandet gik ind.

Som tidligere nævnt gik vandet dog højt op i den tidligere Sakskøbing Fjord, der munder ud i Guldborgsund mellem Priorskov og Fuglsang. Store mængder af fisk - særlig skaller - førtes med strømmen langt op i landet, helt på den anden Side af Toreby. Efter stormen opsamlede man dem og nedsaltede så mange, man kunde overkomme; de var ret velsmagende.

På den ene af de tre gårde, der nu er lagt sammen under navnet Flintingegaard, gik vandet ind og skyllede væggene bort. Netop som man skulle til at lange til de gule ærter på middagsbordet, kom vandet ind gennem døren og forstyrrede idyllen så man slap for ærterne den dag.

Tab af menneskeliv

Det sydlige Lolland havde de værste oversvømmelser som det tydeligt fremgår af kortet og der omkom i alt 28 mennesker i Gloslunde, Hoby, Lille Skovlænge og Hummingen.

Overfor Gloslunde Præstegård ligger den gamle annekskirkegård, som i sin tid blev begravelsesplads for de 21 Gloslunde-borgere, som mistede livet ved den skæbnesvangre stormflod nov. 1872.

Efter Stormfloden 1872 havde man travlt med at fjerne sporene - herunder de 21 mennesker, der blev fundet døde efter katastrofen. De blev i hast gravet ned på annekskirkegården - og der blev aldrig sat en sten over dem. Da annekskirkegården var ved at blive nedlagt som kirkegård, var det oplagt at prøve at få omskabt stedet til en mindehave for stormflodens ofre.

To unge Piger flakker om i Roden Skov fra Kl. 7 til Kl. 1 - i Vand til midt på Livet.

Langs Roden Skov, Taagense og Vanthore gik vandet så højt op, at beboerne måtte forlade husene og ty længere ind i landet. Partikulier H.J. Kaare, Vanthore meddeler: "Værst gik det ud over en gård, som lå midt i en fælled ("Rodfeden"), der grænser op til Roden Skov.

Da vandet om morgenen steg med rasende hurtighed, sendte forpagteren på gården sin tjenestepige og sin plejedatter af sted til de nærmeste naboer efter hjælp til at bjerge kreaturer og ejendele; men det blev en besværlig Tur. Der var ca. 1/4 Mil at gå, og vandet indhentede dem snart. De skulle gennem Roden Skov, og her stod vandet så højt, at de flere gange var nærved at drukne. Træernes knagen og braget af nedstyrtende grene og træer, der væltede, forenedes sig med stormens brølen til en sand dommedagsmusik. Forskræmte og forkomne ventede de to unge piger hvert øjeblik at styrte i et hul i den ujævne Skovbund og gå til bunds; men til sidst nåede de dog til naboens, da var klokken 1, og de var gået fra gården kl. 7 om morgenen.

Det var umuligt at bringe hjælp til den nødstedte gård på dette tidspunkt; Der gik bud til Nysted efter en jolle, og i den sejlede nogle mænd gennem skoven; men da de skulle fra skovens udkant til gården, var bølgegangen endnu så stærk, at de måtte opgive det.

På gården havde mand og hustru og en syg slægtning taget ophold på loftet, der hvert øjeblik truede med at gå ned. i stalden svømmede 11 køer og 2 heste; de-

res bindsler var så lange, at de kunde holde hovedet over vandet, så de reddedes. En stor gris svømmede længe rundt i gården og prøvede alle døre og vinduer, men kunde ikke slippe ind, indtil den fandt et hul i væggen, hvor den lige kunne knibe sig igennem; derfra kom den op på halmloftet, hvor den med stor sindsro gik til køjs.[5]

Gdr. Ole Brædder, Taagense, fortæller, hvorledes hans voksne brødre havde fået fat i en jolle og reddede folkene fra nabohusene. Tops hus styrtede helt sammen, og i stenhugger Jockimsens hus skylledes væggene ud. Dagen efter fandt man vugger, kister og skabe og andet "sødygtigt" bohave på Falster, som var skyllet i Land og lå i en lang Bræmme langs Sydvestkysten af Lolland.

Midt på Lolland nåede oversvømmelsen så langt ind i landet at Rødby Fjord og Nakskov Fjord, der ellers lå 8 km fra hinanden hvor de var nærmest, fik forbindelse med hinanden og den sydvestlige del af Lolland var en isoleret ø.

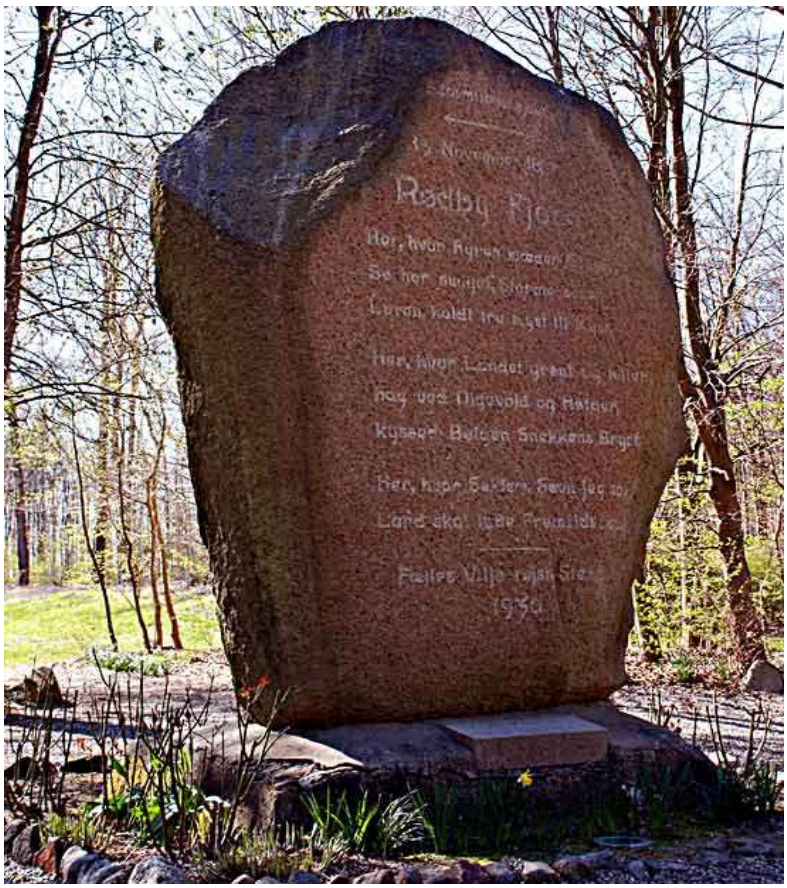

Stormflodsstenen ved Rødby på Lolland

[5] : Stormfloden paa Lolland-Falster 1872 - Øjenvidners Beretninger - Samlet og udgivet af Knud Hansen

Nysted

I selve Nysted blev slusen revet bort, og vandet trængte ind og bortskyllede en hel række broer og satte Piledammen og Strandpromenaden under vand, så beboerne måtte flygt over hals og hoved - de fleste gennem vinduerne - og lade deres ejendele i stikken. Havnepladsen stod ligeledes under vand, og tømmer og joller flød rundt mellem hinanden i en syndig forvirring. Aalholm park og omegn oversvømmedes, så man måtte forlade slottet.

På Rødsand strandede en brig "Alfred" af Swinemünde, ført af skipper H. Mau. Besætning og last reddedes til Nysted.

En sejltur på ladeportene

I Ø. Ulslev sogn trængte vandet 3/4 Mil op i landet, og 11 familier blev husvilde og mistede så at sige alle deres ejendele. Herom fortæller G.H. Hasemann, der den gang boede i Ø. Ulslev:

"Vandet gik ind i alle husene nede ved stranden i det såkaldte Høvænge og Dødmose. En mand fra Ø. Ulslev havde anet at der måtte være højvande, og var taget derned tidligt om morgenen. Han og bestyreren på Hedvigslund reddede til hest - i et par alen vand - beboerne fra de nærmeste tre huse. Senere opdagede man, at folkene i de øvrige tre huse heller ikke var kommet ud. Man vadede så langt derover imod, som man kunde, men opnåede kun at se dem stå på loftet viftende med deres lommetørklæder; deres råb druknede i larmen. Man tabte dog ikke modet, men greb til andre udveje."

Herom fortæller G.H. Hasemann:

"Om morgenen den 13. fik vi oppe i byen meddelelse om, at Høvænget, der ligger lavt og nær ved stranden, var oversvømmet og beboerne i livsfare. Vi var da hurtig nogle unge mænd samlet og startede derud dels for at deltage i redningsarbejdet, dels måske af nysgerrighed. Folkene fra de nærmeste huse var allerede reddet. Jeg husker endnu, at en af de reddede, Rasmus Andersen, havde en pose under armen med sine sølvpenge; det var dengang, man gemte pengene i strømpeskaftet. Længere om ad kysten traf vi Gdr. Holstener (det senere amtsrådsmedlem). Han var kommet kørende med sine ladeporte, læssetræer o.a., for at vi kunde sammentømre en flåde at redde folkene på. Arbejdet gik rask fra hånden, og da skuden var færdig, var vi fire - om det må være mig tilladt - raske gutter, der skubbede den i øen og gik om bord.

Det var ikke noget helt let arbejde at komme frem med en sådan flåde; vandet skyllede hele tiden ind over den, og de høje gærder ved markskellene skulle også klares, men vi nåede da endelig huset. Folkene sad på loftet og betragtede situationen ud ad loftslemmen. Nå, de kom så ud ad Lemmen og ned på flåden - med noget besvær for resten; der var nemlig ingen forbindelse mellem flåden og huset, og bølgerne gik jo højt. Først tog vi konen og tre børn og fik dem anbragt

midt på flåden; vort skib kunne nemlig kun rumme et begrænset antal dækspassagerer. Særlig komfortabelt var der just heller ikke; de var vel næsten lige så meget i vandet som over vandet; men de reddedes da, og så gik vi ud anden gang og hentede manden og to børn til. Hermed hører mit redningsarbejde op."

De fire raske redningsmænd var foruden Hasemann: Jens og Peter Hansen og en gaardejer Christiansen, alle fra Ø. Ulslev. Verden er jo tit underlig - også her: en lærer Johansen, der var tilskuer ved redningsarbejdet, fik senere i et blad det meste af æren for det, skønt han ikke hjalp til.

Mand og kone og en lille dreng går på hovedet i vandet fra tømmerflåden

Fru Olga Rasmussen, Søfryd pr. Stubbekøbing, fortæller på grundlag af sin mors beretninger:

"Mit barndomshjem lå på den såkaldte Dødmose blandt en del andre småhuse. Min fader, som var hjulmager, havde selv bygget det - ikke i den forstand, at han havde ladet det bygge; men han havde selv lavet mursten, tilhugget tømmer, kørt grundstenene sammen på marken og slået dem samt lavet vinduer og døre m.m. Der var møjsommeligt blevet arbejdet, bygget op og samlet sammen, indtil denne frygtelige dag, da vandet kom og skyllede alt bort og nær havde taget deres liv.

I hast fik de en smule sengetøj og dem selv bjerget op på loftet; her kunde de imidlertid ikke blive, og min far havde som håndværker et lille lager af tømmer og brædder på loftet. Det fik han og min ældste bror ud ad vinduet, og derude i det iskolde vand lå han og tømrede en flåde sammen, som skulde være redningsbåd for familien.

De kunne høre, at folk et eller andet sted råbte til hinanden: "Jørgen Hjulmand og hans familie, de er da druknet!" og det kunde også nær være gået så galt; for da far endelig havde fået en flåde tømret sammen, og mor med den mindste på armen kom ud på den gennem vinduet, så gik de begge på hovedet i vandet, som på det sted var 3 alen dybt. Det var nemlig lige over møddinghullet, og det var tømt nogle dage i forvejen. Mor havde dog åndsnærværelse nok til at få drengen over vandet med den ene arm, og far greb straks fat i ham; selv kom hun til at stå på en tilfældig ting, som var stillet ved møddingen, og derved reddedes de op på plankerne igen. Nu var de alle næsten halvdøde af kulde og måtte med stort besvær redde sig ind på loftet igen. Mor og den lille dreng blev trillet ind i sengetøjet for at få lidt varme i blodet. Den lille dreng, som lå ved brystet, havde bidt og slidt min stakkels mor af sult og kulde og afrevet en del af hendes hår. De var alle meget forkomne da de endelig kom derfra."

Alle beboerne her blev dog reddet - fra det sidste hus, der lå bag skoven, først Kl. 2 om natten, da en ung Mand fra Sandagergaard havde fået fat i en jolle og sejlede derom.[6]

[6] Teksterne ovenfor er fra: Stormfloden på Lolland-Falster 1872 - Øjenvidners Beretninger - Samlet og udgivet af Knud Hansen

Ilanddrevet kiste

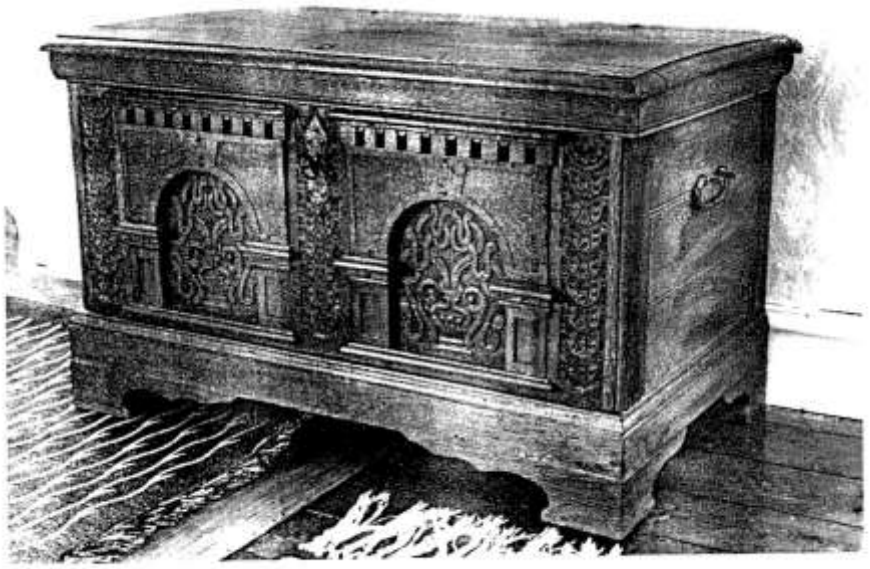

Ovenstående billeder viser en hollandsk skibskiste, der ifølge overleveringen er drevet op på Hyllekrog strand under stormfloden. Den tilhører bankdirektør P. W. Olsen, Rødby.[7]

Udtørring af Rødby Fjord

Rødby Fjord skar sig oprindeligt mange kilometer ind i landet. Allerede i 1830-erne var man begyndt at udtørre fjorden ved at bygge diger og pumpe vandet ud. I 1838 kom der en stormflod som brød igennem de ret lave diger. I 1841 havde Ludvig Ditlev Hansen, som stammede fra Brahetrolleborg, købt Lidsø. Hansen havde i 1846 erhvervet det meste af Rødby Fæland, som derefter blev udskiftet, Syltholm og Myggefjed, i alt 550 tønder land fra 28 forskellige lodsejere. Her byggede han gården Lineslyst, hvortil han flyttede i 1849. Først opførte man et dige i Kramnitze Gab og en lille dæmning fra Hages Fæland til Myggefjed. Hansen opførte i 1865 ved hjælp af en hollandsk digebygger en dæmning fra Syltholm til Hyldtofte Fæland. Da stormfloden kom, nåede vandstanden op over 12 fod, og da digerne kun var 8 fod høje, var katastrofen her uundgåelig.

A. T. Hansen beretter i sine erindringer:
"...på Myggefjed druknede 11 køer og 2 heste – hos mine andre søskende druknede alle kreaturerne; en drittel smør drev i land på Langeland. Det var et sørgeligt syn dagen efter at se den mængde døde kreaturer, der var drevet op på kysten ved Syltholm; fra Saksfjedgården var fårene ført af strømmen ud gennem Syltholm Munde og i hundredvis skyllet op på kysten….omkring i haven på Lineslyst lå møbler dragkister og en vugge samt døde

[7] Marius Hansen "Stormflodsdiget" Det lollandske Digelaug 1972

dyr…Snestormen gjorde det umuligt at se noget, før det hel kom brusende over os. For os så det som skulle verden forgå".[8]

Endnu en øjenvidneberetning

Stormflodsmorgenen 13. november var vor tjenestedreng Kristian og jeg på vej til skolen. I vort hjem anede vi endnu intet om den forfærdelige oversvømmelse, der dog allerede stod højt i vore nærmeste nabobyer Handermelle og Sandager og hele Sydvestlolland. Første varsel fik Kristian og jeg, da vi stred os frem ad skolevejen, og vi mødte en husmandskone fra Sandager, som jamrende spurgte os, om min far var hjemme, for stranden stod højt i deres og naboernes huse....

Kristian og jeg kæmpede os videre i den forfærdelige nordøstenstorm, sne og regn piskede os i ansigtet, så vi af og til måtte stride os frem baglæns for at få vejret, indtil vi nåede vejsvinget og gik mod syd. Da vi nåede skolen, så vi, det føg med hvide flager hen over skolelodden. Jeg troede, det var sne, men blev snart klar over, at det var skummende bølger. De nærmede sig skolen mere og mere opad formiddagen, og ved middagstid trængte højvandet ind i skolehaven, og vi fik fri fra skolen. Der var også kun få børn mødt, da de fleste børn fra begge strandbyerne allerede fra morgenen var afskåret fra at slippe fra hjemmet. Op ad formiddagen havde mange af beboerne måttet ty op på loftet.

Da vi kom hjem fra skolen, var hele gårdspladsen fuld af brølende køer. Det var kvæget fra den oversvømmede herregård Strognæs. Røgteren for rundt og holdt en højrøstet justits mellem de arme forfrosne køer, indtil far og vore karle fik rømmet plads til dem i loer og andre rum, hvor som helst det lod sig gøre, og hvor dyrene blev stuvet sammen uden bindsel, og det kneb for dem at forliges med hinanden, og den højt kommanderende herregårdsrøgter for rundt imellem dem....

Vandet svandt mærkværdig hurtigt ad vandløbene og de to små åer, som munder ud, den ene gennem Handermelle, den anden gennem Sandager. Men hist og her på de oversvømmede enge og marker lå husgeråd spredt omkring. Efter nogle dages forløb kunne børnene fra Strandbyerne atter møde i skolen, og det kan nok være, de hver især havde mangt og meget at berette fra de frygtelige dage.

En af de lavest liggende gårde i Handermelle, Surgården, havde været under vand næsten til tagskægget. Herfra var ved den tid tre skolesøgende søskende, to brødre og en søster. I brødrenes kammer havde den store gammelt øltønde sin plads. Brødrene, som sov i samme seng, vågnede i den tidlige natmørke morgen ved at høre en underlig skyllen i kammeret, og den ældste, Jens Jacob, sagde til den yngste, som lå yderst: "Spring op, Hans Jørgen, og stik din finger i tappen, svikken er gået af den store tønde!" (en svikke er en

[8] Marius Hansen "Stormflodsdiget" Det lollandske Digelaug 1972

spids pind, der lukker for den i en tøndes spunshul anbragte tap) Hans Jørgen sprang op og stod i det kolde vand til knæerne. Gysende hoppede han op i sengen igen.

Hen på formiddagen måtte faderen, Jens Sur, bære sin kone og sine børn, en for en, hen til en nabogård, der var lidt højere beliggende. Det har været et drøjt stykke arbejde i stormen og det brusende hav at vade i vand til over skrævet de cirka 300 m mellem gårdene med tung byrde; og med sin kone på ryggen trådte han da også fejl af broen ud til vejen med den ene fod og havde nær gået i grøften. "De kunne let være druknet", sagde Hans Jørgen, da han fortalte det.

Husdyrene havde de først måttet bjerge på forskellig måde. Men vandet var jo bleven ved at stige til over middag, og mange steder var væggene skyllet ned, navnlig under løsholterne, særlig lerklinede vægge, hvoraf der på den tid endnu fandtes mange i stald- og ladehuse. Der druknede da også ikke så få dyr, især svin, som det havde været vanskeligt at bjærge. Det skal have været et ynkeligt syn at se disse søge op mod væggen med forbenene og skrigende holde trynen over vande det længst mulige, indtil skrigene hørte op, og de døde dyr flød på vandet. Derimod gik intet menneskeliv tabt der i sognet.

Af sæden i hæs og lader var de nederste lag ganske ødelagt, og selv de lag, som ikke havde været under vand, var spiret og brændt sammen af fugtighed. Hen på vinteren blev sådan sæd fra vandlidte gårde kørt op for at blive tærsket på vor maskine, om kærnen så kunne males til kreaturfoder. Men de sammenbrændte neg var det vanskeligt at få revet itu, så de kunne gå igennem maskinen, og til sidst blev da også denne sprængt i stykker....[9]

Andre hændelser

Der var talrige hændelser, som for manges vedkommende er beskrevet nærmest som små fodnoter. Således blev en dreng fra Dannemare samlet op ude i Østersøen. Han sad bevidstløs på rygningen af sine forældres stuehus, som var drevet til søs. Han blev samlet op at et fransk skib, som søgte nødhavn i Kiel, og var så heldig at overleve.
Hvor langt gods drev omkring siger denne lille hændelse. Husmand Johan Pedersen mistede et blåmalet klædeskab, som også var drevet til søs. Det blev fundet drevet i land ved Torø huse ved Assens helt oppe i Lillebælt.

Det forsvundne ørige – følger af stormfloden

Katastrofens omfang fik sat gang i et storstilet digebyggeri og i løbet af få år blev der bygget diger næsten fra Nysted til Albuen. I Nakskov Fjord fortsatte digerne fra ø til ø, hvor øerne indgik i diget. Især sydsiden af Nakskov Fjord blev ændret totalt. Øerne Ydø, Langø, Bogø, Bondeholm, Store Vejlø, Lille

9 Hans Lærke Lærkesen, Krumsøarkivets Årsskrift 1990

Vejlø, Stensholm, Stensø, Færgelandet, Mellemlandet og Stubbelandet blev for evigt en del af Lolland. Øerne er nævnt som de lå fra vest.

Området kaldes *Det Forsvundne Ørige*. Det kan være svært at se de gamle øer i landskabet, da mange af disse var ganske lave med flade kyster, men ser man på kortet, hvor de største landeveje og byer er indtegnet, så kan man selv tage på opdagelse i *Det Forsvundne Ørige*.

Et enkelt dige går på tværs i øriget på Langøvejen. Det er et såkaldt kassedige, hvoraf der findes 6 stykker, der går ind i land, så baglandet opdeles i 5 kasser. Sker der således digebrud et sted, så er det ikke hele baglandet, der oversvømmes, men kun den ene kasse.

Kapitel 4.

Storebælt og Langeland

Fra Lolland drager vi til Langeland og op i Storebælt for at se på stormflodens hærgen.

På Langeland blev først og fremmest den sydlige del af øen udsat for stormflodens hærgen. Det skyldtes til dels terrænets højdeforhold, men også fordi vandstanden her var højere end på den nordlige del af øen.

Betragter man kortet over Langeland, er det også iøjnefaldende, at der på den sydlige del af øen er mange nor, der var så lavtliggende, at selv om de for en dels vedkommende var inddæmmet, så ville de straks blive oversvømmet, hvis digerne brød sammen.

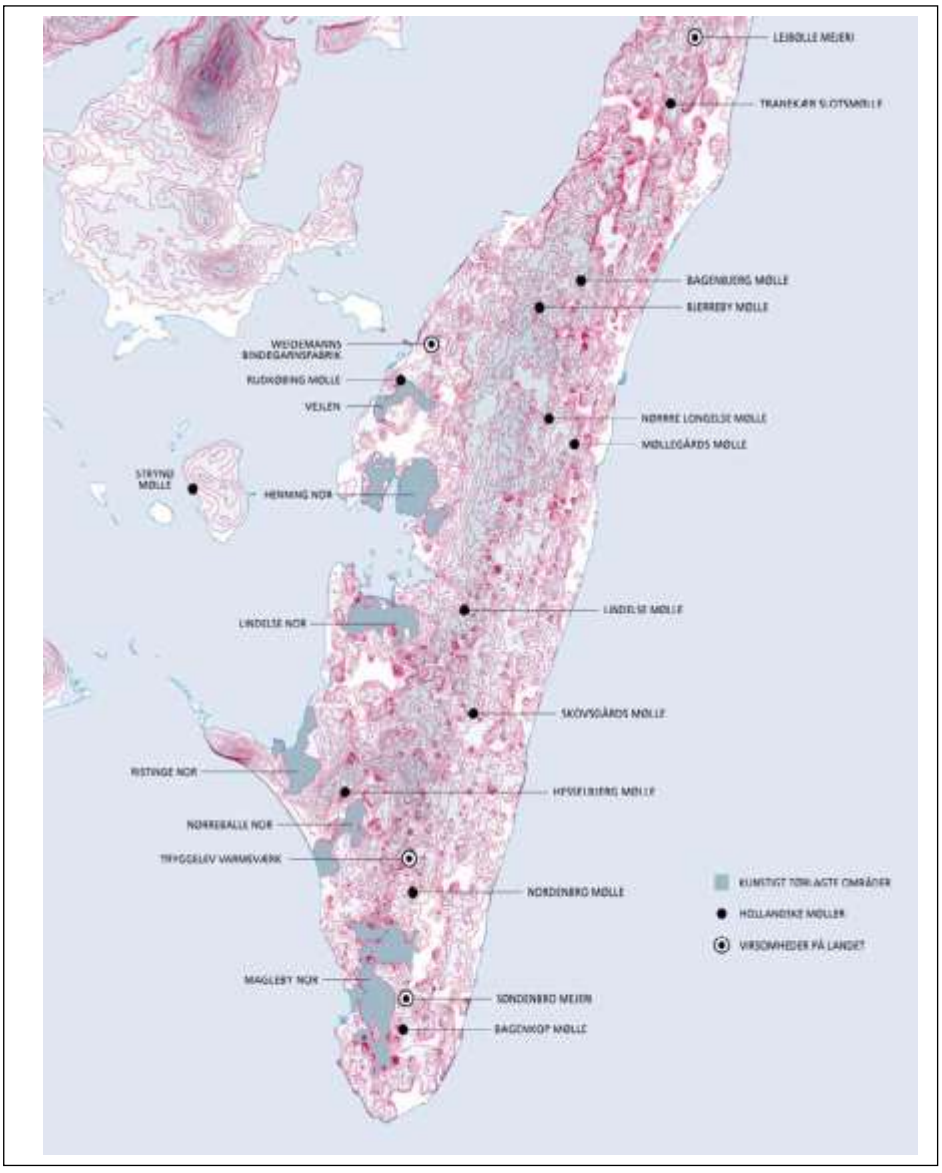

Vi vil begynde vores gennemgang af stormflodens følger på Langeland på den sydligste del af øen.

Bagenkop

Da vandet brød ind over havnen måtte beboerne flygte fra deres huse til højere beliggende områder. Et sted kunne man se en familie forlade deres hus vadende gennem vandet. Bagest gik husfaderen, mens han røg på sin pibe. Under den ene arm bar han et af sine mindre børn, mens han under den anden bar sin gris, begge hylende i vilden sky.

Ved Bagenkop havn blev forskellige skibe ødelagte. Bl.a. blev en lille jagt fra Ristinge kastet op på land og jog sit spryd ind gennem taget på et hus. En anden jagt med beskadiget låring stod ved siden af. En fladbundet evert blev også kastet helt op på land, mens to mindre fartøjer blev kastet ud over havnemolen og forsvandt. Kun to dæksbåde og en jagt fra Rudkøbing var ubeskadigede. På samme egn blev der i det hele taget voldt adskillige ulykker på forskellig vis, så at der senere blev talt ikke mindre end 40 husvilde familier. Om aftenen var omkring 100 personer samlet på gården Søgaard hos forpagter Bay, hvor de fik forplejning og husly for natten. Senere blev de fordelt rundt omkring gæstfri gårde i sognet.

Selve vejen til Bagenkop blev efterhånden ganske ufarbar.

Stormflodssten på Vesteregnsvej, Magleby, Langeland

Stormflodsstenen ved Elnegaard i Søndenbro

Magleby Nor oversvømmes

I Magleby kommune blev halvdelen af arealet oversvømmet, og et stort antal familier blev husvilde. I Magleby by stod vandet op til skolens gavl og trængte ind i kostalden.

De diger, man tidligere i århundredet havde bygget for at inddæmme flere af norene på Langeland, blev gennembrudt. I et skrift fra 1921 refererer Karl Elnegaard, der stammede fra Søndenbro, nogle øjenvidneberetninger. Han fortæller, at slusen i diget ind til Magleby Nor ikke kunne modstå vandmasserne. Den blev sprængt, efter sigende på en sådan måde, at stumperne af den fløj højt i vejret. Derefter kom vandet væltende som en høj sort mur, snart var noret fyldt, og vandet steg stadig. Jorder og huse blev oversvømmet. Tabet af menneskeliv var dog yderst begrænset. Faktisk var den eneste der mistede livet den 47-årige Chresten Mortensen Petersen, der til daglig passede de to pumpemøller og den ny installerede dampmaskine til afvanding af Magleby Nor. Han og en kammerat havde været på Vesteregnen, da digebruddet var sket, og de ville med en pram sætte over noret. Tilsyneladende var vandet roligt, men under overfladen herskede en kraftig strøm. Prammen kæntrede, og de to mænd blev ført med af strømmen. Vandmølleren druknede, men kammeraten reddede sig ved at klynge sig til en pæl.

Ristinge Nor

Et års tid før stormfloden 1872 var der blevet sagt, at lensgreven tænkte på at inddæmme Ristinge nor. Da stormfloden kom, mente man, at nu blev der intet af inddæmningen, for man havde set, hvorledes flere dæmninger her på øen - og endnu langt mægtigere på Lolland - var brudt af vandet. Man anede jo ikke hvilke tanker greven og hans rådgivere syslede med, men man kunne jo også sige, at havde der været en dæmning, som havde holdt, så ville megen skade være undgået, og en sådan dæmning måtte vel kunne bygges. Ét er i hvert fald sikkert: et års tid efter stormfloden begyndte forberedelserne til inddæmningen, og det blev sagt, at dæmningen skulle være så høj, at en flod, som den man nylig havde haft, ikke kunne gå over den.

Ved Ristinge sank et større skib.

Personlige optegnelser

Stormfloden er beskrevet udførligt af mange. Hvad jeg noterer, er kun små stedlige træk, som ikke kommer med i den egentlige beretning, men alligevel giver et billede af hvad der skete hin november dag. I min barndom og ungdom gik der aldrig nogen 13. november uden af de ældre mindedes dagen og talte om katastrofen, og dette har prentet sig så fast i min broders og min bevidsthed, at vi altid ringer til hinanden og spørger: "Husker du, at det er stormflodsdag?"
Når jeg spurgte far, hvordan det kunne være, at denne flod kom og blev så voldsom, så svarede han: "Jo, ser du, det havde i flere dage blæst stærkt fra nordvest, og der var drevet en masse vand fra Vesterhavet ind gennem Skagerrak og Kattegat ned i Østersøen og helt op i den botniske bugt. Så sprang vinden om i nordøst, og det vedblev at blæse, og det vand der var presset op bag i Østersøen og den botniske bugt kom nu som en mægtig bølge ned om Danmarks sydlige del og fik vandet til at stige så meget, at da det stadig stormede så stærkt, gjorde floden så frygtelig fortræd. "Jeg tænker mig, at vandets mægtige stigen er kommet lidt bag på folk. Jeg har talt en del med én af de mænd hvis huse blev delvis fyldt med vand. Han og konen var gået i seng om aftenen uden at tænke på egentlig fare. De så nok, at vandet stod op på markerne, men sådan havde det stået så tit. Hen ad morgen vågnede de, og da sejlede deres træsko rundt i sovekammeret, og da de stak hånden ud af sengen, nåede vandet op på armen. Manden tog straks konen på sin ryg og vadede af sted for at bringe hende til højere liggende egne. Så ville da skæbnen, at han i bryggerset snublede og faldt, så de begge lå i vandet. Der blev ofte talt om dette fald og gjort grin med det, og manden kunne selv være med til at le af hændelsen. Men hin november morgen har det ikke været grin at ligge i mørke og kulde i havvandet. Da man oppe i landet mærkede, hvor galt det stod til på Rene, ilede man selvfølgelig til hjælp for at bjærge, hvad bjærges kunne. Kreaturerne blev trukket bort med undtagelse af noget ungkvæg. Her blev de ved med at stoppe halm un-

der dem, til de havde ryggen imod loftet. Et fedesvin blev slagtet. Der gik en flok får løse omkring. De var søgt op et stykke ad en grøftevold. Her stod de og trippede, til katastrofen var over. De fleste sager inde i huset kunne jo bæres ud og køres bort, lidt op i landet, men korn og halm i lo og lade måtte man jo lade blive i vandet. Husene var for en del af ubrændte sten, som opløstes af vandet og bølgeslagene, så der så ikke godt ud, da vandet var borte. Én af mændene på Rene - Johan Thygesen - var om aftenen så medtaget, at man ikke turde lade ham sidde i en vogn op i landet, man var bange for at han frøs ihjel, og gå kunne han ikke. Man fik anbragt ham bagefter en vogn, hvor han holdt i bagsmækken og kunne så halvt hænge og halvt gå. Men hvad der skete her var jo kun legeværk imod hvad der skete på Lolland. Det fik man syn for ved Langelands østkyst. Her lå masser af husgeråd af forskellig art, også druknede dyr, og, hvad der gjorde så pinligt et indtryk, en vugge med et lille barn, der selvfølgelig var død. Folk fra Lolland kom herover og gik hvad de kunne kende af deres sager. Men der var en mand som dog kendte så grumme meget som sit. Så gik strandfogeden ind i sit hus og tog et par pæne stykker bohave og lagde det i stilhed i bunken ved det ilanddrevne. Jo, det kendte lollikken også som sit - men så var han jo leveret. Det var kun en lille del af det ilanddrevne der kom tilbage til den gamle ejer. Så blev der holdt en stor auktion over sagerne. Hjemme var blandt andet et par tønder købt på denne auktion. Selvfølgelig blev Ristinge under denne flod en ø, og Ramshøj atter skilt fra Ristinge. På Ramshøj lå et hjem. Man forsøgte flere gange at ro derud og bjerge folkene, men det syntes umuligt i den orkanagtige storm. Så fik man fat i Per Mikkelsen, en gammel sømand, en rigtig kæmpe. Han stagede en båd derud og fik bjerget folkene. Selvfølgelig gjorde det skade på jorden - så vidt floden var nået - men det blev ikke så slemt som ventet. Men næste år kom der atter en mindre flod. Den gjorde stor skade, hvor den nåede. Den var meget mere salt. Hvor mange meter vandet stod over daglig vande her ved Rene kan jeg ikke bestemt sige, men jeg ved at i det sydligste af husene på Rene - det ligger lidt højere end det nordlige - der stod der vand i bryggerset, og konen gik med træskostøvler på og bagte pandekager. Vandet stod ind i et hjørne af den mark hvori den store stendysse ligger. [10]

Rudkøbing

Hen på formiddagen den 12. november stod hele Rudkøbing Havneplads under vand; adskillige af de der liggende fortøjede skibe begyndte at rive sig løs og en del af havnens svære fortøjnings stenpæle undergravedes og væltede over ende.

På Skibsbygmester Boas's og Tømmerhandler Rasmus Larsens oplagspladser begyndte bjælker og brædder at drive om, hvoraf efterhånden ikke så få gik tabt. Hen på formiddagen måtte sidstnævnte Larsens beboelseshus rømmes, idet familien i både måtte reddes derfra ved at man sejlede umiddelbart

10 Frode Bendixen, som har afskrevet optegnelserne efter Valdemar Bendixens håndskrevne materiale. Frode Bendixens arbejde er igen indført på computer af Erik Bendixen. Valdemar Bendixen var Frode Bendixens far og bror til Erik Bendixens bedstefar, William Bendixen)

op under ejendommens havestakit. Rudkøbing Toldbod var på dette tidspunkt ligesom de ejendomme, der nu til dags grænsede op til Havnegade blevet fuldstændig omringet af vandet, så Toldbodens vareoplag måtte søges reddet op på dens loft, hvorfra en del deraf senere søgtes bjerget af dens personale, blandt andre af den af mange Rudkøbingboer velkendte Roersbetjent Ole Hansen, som i sin tid i sine unge dage havde deltaget i slaget ved Eckenførde, da han med "Christian VIII" blev sprængt i luften. Vandet var på dette tidspunkt nået omtrent op til en højde af 8 Fod over daglig Vande, et forhold, hvortil selv gamle folk ikke kunde mindes magen, og vandet nåede op på midten af gavlen af købmand Feodor Nielsens forhus. Byens kirke såvel som en del private bygninger havde i løbet af formiddagen ved stormen, som stadig var taget til, ledsaget af betydeligt snefog, lidt en del skade.

Som bekendt findes et indløb til Vejlen nord for Rudkøbing (Vejlegabet), der i sin tid lukkedes af en dæmning, som ifølge de stedlige aviser var opført *"for mange år siden med stor bekostning"*.

Hen på eftermiddagen den 13. evnede denne dæmning ikke længere at modstå det uhyre tryk af vandmasserne udefra, men sprængtes i en længde af nogle og tredive alen, så at de indenfor liggende engstrækninger op imod landsbyen Kragholm på en gang ganske oversvømmedes.

Fra enkelte højtliggende steder, f. Eks. Rudkøbing bymølle, kunde man iagttage den mægtige pludselige oversvømmelse, der strakte sig over næsten det hele lavtliggende areal imellem det sydlige Rudkøbing, Kragholm og Skrøbelev.

På mange steder i denne egn efterlodes selvfølgelig, da vandet senere sank, store mængder af tang, og endnu så sent som i årene omkring 1930 kunne man på enkelte steder (f. ex. den vej, der nord fra gennem Kragholm løber op mod herregården Fårevejle, i træer og buske finde rester heraf).

Omtrent midtvejs mellem Rudkøbing og den vej, som derfra fører til Skrøbelev, lå i sin tid et lille hus "Spangehuset". Dette hus, der lå ret ensomt, beboedes af et par gamle folk, og det blev selvfølgelig som alt andet, om eftermiddagen afskåren fra al forbindelse med omverdenen. Det var gammelt og noget brøstfældigt. Og inden længe blev dets beboere udsatte for øjensynlig livsfare, idet huset til dels begyndte at styrte sammen. Imidlertid lykkedes det bymølleren fra Rudkøbing (Hansen) alene i en båd at komme de to gamle til hjælp og reddede også dem begge. De udtalte senere offentlig deres påskønnelse og taknemmelighed til ham for den ydede hjælp.

I løbet af eftermiddagen rekvireredes på gården Fårevejle et par både for at bringe undsætning for kreaturer og materiale, som efterhånden blev bjerget ind. Denne hjælp måtte til dels ydes fra Rudkøbing. Selvfølgelig var al dampskibstrafik for længst blevet indstillet, og i det hele taget måtte byen den nævnte dag regnes for afskåren fra al forbindelse med omverdenen.

Imellem klokken 5 og 6 kunde man spore, at vandets stigen standsede, og fra da af kunde man regne med, at elementerne nogenlunde var ved at falde til ro. Men først i dagevis derefter kunde man begynde at tage et nogenlunde skøn over de forfærdelige ulykker, som både på denne egn og i det hele over det meste af den sydlige del af landet på mangfoldige, forskellige måder var bleven anrettet. På samme tid begyndte de spredte efterretninger at indløbe fra de forskellige egne, som i større eller mindre grad var bleven hjemsøgt af uvejret, og det viste sig efterhånden, at de ulykker, der i det forløbne skrækkelige døgn var sket foruden på menneskeliv, tillige på kreaturer og anden ejendom, var af betydelig større omfang, end man fra noget enkelt sted til at begynde med havde været i stand til at iagttage. De to den gang eksisterende langelandske blade "Langelands Avis" og "Langelands Tidende" bragte selvfølgelig efterhånden indgående referater af begivenhederne og det er i det væsentligste efter disse, at det er gengivet, som her i spredte træk søges berettet. [11]

Helte og skurke

Der er flere beretninger om mennesker, der under oversvømmelsen gjorde en tapper indsats for at redde deres medmennesker eller disses bohave. Møller Hansen på Bymøllen i Rudkøbing reddede som nævnt to gamle mennesker, da deres hus var ved at blive oversvømmet, efter at diget for Vejlen var blevet gennembrudt. Han bar dem en efter en gennem vandmasserne til et højere liggende sted. I Magleby kommune ydede Hans Mikkelsen fra Søndenbro en stor indsats. Der er selvfølgelig også eksempler på det modsatte: folk som ikke ville give husly til de hjemløse eller plads til disses dyr og ejendele. Men sådan er det nok altid i den slags situationer: menneskers sande menneskelige indhold kommer for en dag - fårene skilles fra bukkene, som man siger.[12]

Siø

Siø, som var en forpagtning under herregården "Nedergård" på Langeland, led naturligvis en del ødelæggelse på markerne med vintersæd, men af kreaturer omkom ikke noget nævneværdigt antal; derimod druknede så godt som hele den store bestand af harer, som øen som bekendt i mange år har været så rig på, og tillige omkom af besætningen nogle enkelte får. Omtrent klokken 4 kunde det iagttages fra kirketårnet i Rudkøbing, at hele Siø stod under vand, således at kun øens bygninger til dels var synlige; og noget ganske tilsvarende gjaldt naturligvis så at sige alle de talrige småøer, som ligger syd for Rudkøbing imellem denne og Ærø.

---

11 www.grundejerforeningen-soelyst.dk/omraadet.htm#Byskilt

12 Optegnelser af Claus Skov

Strynø

Strynø Mølle blev opført i 1832 af Mads Jørgensen (1799-1879) fra Ærø, der boede på Strynø Kalv, mens byggeriet stod på. Grevskabet Ahlefeldt ejede møllen, som havde møllegæster fra Strynø, fra Strynø Kalv og fra Birkholm. Møllen blev af hensyn til adgangen fra søsiden opført lige ned til vandet på øens vestside. Bønderne kunne således sejle kornet direkte til møllen, og kornet bæres ind i kælderen for at blive hejst op på kværnloftet. Ulempen ved denne placering var oversvømmelser, især led møllen under stormfloden den 13. november, og døren ind til møllen blev muret til. Møllerboligen og en staldlænge blev desuden flyttet længere ind i landet efter endnu en stormflod i 1904.

Østkysten af Langeland

Tre druknede børn

Da vandet havde trukket sig tilbage kunne man konstatere, at ødelæggelserne var omfattende. Diger og materiel var ødelagt. Det samme var beboelser, stalde og lader. Brønde var fyldt med saltvand. Nogle kreaturer var druknet. Vintersæden var skyllet bort, og langtidsvirkningerne for markerne var uoverskuelige

Men man fik dog hurtigt en fornemmelse af, at på Lolland var det endnu værre fat. Alskens bohave og druknede kreaturer blev i dagene efter oversvømmelsen vasket op på Langelands østkyst. Liget af en voksen mand blev fundet ved Hennetved. Den 17. november blev der gjort et uhyggeligt fund ligeledes ved Hennetved Strand. Man fandt ligene af to drenge på henholdsvis cirka fire og cirka seks år, de to lignede hinanden som brødre. Et par dage efter fandt man ved det daværende fyr ved Botofte liget af cirka 7-årig pige. Den ældste dreng fandtes iført kun skjorte, den yngste tillige en nattrøje og et lille, rødlig stribet tørklæde. De var alle blonde og så velnærede ud. Pigen fandtes iklædt chemise uldklokke, hvergarnsskørt, grønt med sorte striber, mørk sirtekjole og et lille uldent stribet tørklæde. Efterfølgende mente man, at alle tre børn havde været søskende og stammede fra Gloslunde sogn på Sydlolland, hvor en familie på et ægtepar og deres syv børn alle var druknet. Hundrede år efter stormfloden bliver man på Langeland opmærksomme på historien om den forsvundne pige fra Gedesby, og tror nu, at det er hende, der i dag ligger begravet ved Tranekær kirke, og på graven står et sortmalet kors med inskriptionen *"Her hviler en lille ukendt pige, drevet i land ved Botofte Strand under stormfloden i 1872".*

Af de på Østkysten inddrevne dyr var der indtil den 21. november solgt huder for ca. 500 Rdl. Tillige var der holdt auktion over en del af det ilanddrevne inventar.

Færgebroen ved Spodsbjerg blev til dels ødelagt, og et lille beboelseshus ikke langt fra den styrtede sammen; den ene af selve færgerne drev ind og blev siddende fast et godt stykke oppe på land.

Blandt de mange ilanddrevne genstande på kysterne fandtes bl.a. en skrivepult, som senere viste sig at hidrøre fra Tårs på Lolland. Ved Rødbjerghavn,(en gård nær ved østkysten af Langeland ud for Humble) hvor vandet gik ind over en del af markerne, anrettedes bl.a. en del skade ved, at flere træer væltedes, og også der sattes nogle fartøjer helt op på land.

Ved oversvømmelsen skete der det, at en mand, der vilde redde kone og børn, opdagede en hest, som stod foran en vogn og kun havde hovedet over vandet. Han svømmede derhen, fik under vandet løsnet dyret fra vognen, satte sig op på dens ryg og lod den svømme i land. Dyret. der i ham så sin redningsmand, vilde nu ikke skilles fra ham, men fulgte ham fra den tid af som en hund.

Så godt som straks efter at man begyndte at få lidt overblik over skaderne, trådte forskellige komiteer i virksomhed for at yde de skadelidte den hjælp, som kunde tilvejebringes. Indsamlinger med dette for øje foretoges såvel i Rudkøbing som i flere andre af øens egne, i Marstal, Ærøskøbing og mangfoldige andre steder. I de stedlige blade fra hine dage finder man nu de vidtløftige, udførlige fortegnelser fra næsten alle landets forskellige egne, der endnu vidner om de ivrige bestræbelser, som bogstavelig hele landets befolkning kappedes om at udvise for efter evne at råde bod på det, som i de omtalte i landets historie næsten enestående rædselsfulde begivenheder havde spredt over vide egne.

Privat eller offentlig hjælp

Der blev organiseret privat hjælp til de nødlidende, såvel nationalt som lokalt. I Rudkøbing og i Magleby blev der dannet komiteer, som indsamlede og formidlede hjælp. Man kan ikke sige, at regeringen viste den samme iver. Den bad først amtmændene om at samle oplysninger om skadernes omfang. På grundlag af indberetningerne kunne indenrigsminister C. A. Fonnesbech den 4.december komme med en redegørelse til folketingets medlemmer. Man kan læse, hvad indenrigsministeren sagde, i Rigsdagstidende. Her fornemmer man en træghed og uvilje mod, at det offentlige skal hjælpe. Regeringen var dog åben overfor at medvirke ved det omfattende digebyggeri, der nu krævedes på Lolland og Falster. Det medmenneskelige, man naivt kunne tro lå i en sådan holdning, får Fonnesbech dog hurtigt fejet bort ved at tale om de skadelidte som "skatteobjekter". Den kritik for sendrægtighed, regeringen blev udsat for, er selvfølgelig udtryk for en del af oppositionens politiske spil, men kritikken synes ikke at have været uberettiget. I nødsituationen fungerede den private og lokale indsats godt. Man må dog erkende at den ovenfor beskrevne holdning hos landets ledelse er temmelig selvbekræftende i retning af, at den private hjælp bliver at foretrække frem for den offentlige**.**

Nyt sengehalm

Nogle af de oversvømmede huse var som nævnt helt ødelagte og måtte genopføres fra ny. Men selv de, der kun var delvis ødelagte, var under alle omstændigheder helt og aldeles gennemtrukne af vand. Man kunne således ikke regne med, at nogen af husene ville blive gennemtørre, før langt hen på foråret, og de var således uegnede som beboelse i den forestående vinter. Den ledende embedslæge for Fyns stift F. C. Krebs sendte den 8. december et cirkulære til distriktslægerne i de områder, hvor der havde været oversvømmelser. Han redegjorde for de hygiejniske problemer ved de fugtige huse og foreslog en række forsigtighedsregler. Disse forslag bad Krebs distriktslægerne om at formidle videre til by- og sogneråd samt i almindelighed formidle dem gennem de lokale aviser. Han foreslog dagli-ge udluftninger af stuerne, jævnlig udluftning af sengetøj og tørredag for samme, samt hyppig fornyelse af sengehalmen. Distriktslægen på Lange-land C. F. Røse i Rudkøbing var dog kommet Krebs i forkøbet ved allere-de den 7.december at være kommet med de gode råd i øens to aviser. Ved den lejlighed havde han tillige advaret mod, at de stadig meget udbredte alkove senge var endda særdeles uheldige med hensyn til at holde på fugt og dårlig luft. Både Røse og Krebs var dog begge bevidste om, at disse forholdsregler på ingen måde garanterede mod sygdomme, og hovedbe-stræbelsen måtte gå ud på at få beboerne anbragt andetsteds end i deres uegnede hjem.

Malaria

Noget man også med god grund kunne frygte efter stormfloden var noget så eksotisk som malaria – på den tid også kaldet koldfeber. Langeland var et af de områder i landet, der flere gange gennem hele århundredet havde været plaget af denne sygdom. Efter en mild vinter skete der da også en opblussen af sygdommen det følgende forår. Som det nu om dage er be-kendt, men ikke var det i 1872, overføres malaria af en myggeart. Mygge-nes og sygdommens livsbetingelser var gået hen og blevet endda overor-dentlig gode. I 1872 havde der på øen været så mange som 257 sygdoms-tilfælde, men man kunne i 1873 alligevel konstatere en stigning til 526. For distriktslæge Røse og de syge langelændere var det næppe nogen trøst, at på Lolland og Falster var forholdene endnu værre.[13]

13

Skader på Langeland

Sogn	Antal skadelidte	Skadesbeløb i Rdl.
Snøde-Stoense	62	7.408
Bødstrup	23	3.788
Tranekær-Tullebølle	66	10.255
Simmerbølle	9	491
Strynø	4	1.163
Tryggelev-Fodslette	25	5.827
Longelse-Fuglsbølle	71	13.393
Skrøbelev	47	12.940
Lindelse	42	8.454
Humble	145	8.546
Magleby	128	47.885
Totaler[14]	**622**	**120.150**

Skaderne udgør bl.a. skader på boliger, indbo, mistede dyr, ødelagte marker og dæmninger.

Nyborg

I modsætning til hvad der skete de fleste andre steder, hvor vandet steg hurtigt, men dog hen over en vis tid, kom højvandet til Nyborg nærmest som en flodbølge. Det var i hvert fald sådan indbyggerne i byen oplevede det.

Vandet steg med en sådan hastighed, at banegården, som den gang lå helt nede ved færgelejerne i løbet af ganske kort tid var oversvømmet. Vandet stod hurtigt så højt i remissen, at det slukkede ilden i lokomotiverne. På et tog som holdt ved perronen og som netop skulle til at køre slukkede vandet også for ilden i fyret. Ved middagstid stod vandet ind over perronen, og stationen var helt af spærret fra byen. Og som det var tilfældet andre steder var vandet fyldt med drivende tømmer og fartøjer, der var revet fri af deres fortøjninger. De tog, der ankom fra Fredericia, måtte stoppe på dæmningen nord for byen, hvor de rejsende blev sat af. Hele den lavtliggende del af Nyborg var simpelthen oversvømmet.[15]

Korsør

I Korsør blev vandstranden ikke så høj som længere sydpå. Det skyldtes formentlig, at vandpresset var hårdest over mod Fyn og at vandet kunne brede sig ind i Smålandsfarvandet. Vandstanden nåede dog op på 1,55 meter over noramlen. En bugt, der lå ved Jens Baggesens Gade, var blevet inddæmmet og opfyldt i 1857-59. Dæmningen løb som den nuværende Teil-

14 I. T. Rohde, *Om stormfloden på Langeland*, p 51 - 53

15 Stormfloden for 75 år siden af Jens Olsen. Faaborg Avis 7. november 1947.

manns Allé. Denne dæmning var i fare ved stormfloden den 13.november, og den lave del af den gamle by blev sat under vand.

Kapitel 5.

Det Sydfynske område

Vi vil nu tage en rundfart i det sydfynske øhav og betragte de skader stormfloden udrettede på den største ø Ærø, på de mange mindre øer og holme i farvandet, samt på sydkysten af Fyn.

Øerne i det sydfynske Øhav.

De meget små øer og holme i øhavet er alle lave og er derfor meget udsatte ved højvande. Også de mellemstore øer har mange lavtliggende områder, som blev oversvømmet. Selv øhavets største ø, Ærø, som er meget kuperet blev voldsomt ramt af stormfloden. Dels blev de lavere liggende områder oversvømmet og dels forårsagede kombinationen af højvande, storm og bølger mange skader. Her blev Marstal hårdest ramt på grund af sin beliggenhed på Ærøs østlige ende.

Marstal

Hårdest ramt på Ærø blev Marstal. Med sin beliggenhed på Ærøs østlige ende blev byen udsat for stormens fulde styrke, da vinden drejede om i NØ. Selvom man havde bygget den store havnemole for at beskytte havnen og den adskillige gange havde vist sin værdi som værn for skibene, viste det sig desværre, at molen alligevel var for lav. Da vinden om aftenen den 12. november sprang om i NØ, begyndte vandet at stige foruroligende. Næste dag tiltog vinden yderligere og i kraftige sne- og regnbyger piskedes de kraftige bølger ret hen over molen, og hele den lavere del af byen blev oversvømmet. Da vandet var på sit højeste om eftermiddagen den 13. november stod det godt en meter over molens overkant og var næsten 4 meter over normal vandstand. Et mærke på Marstal Søfartsmuseums sokkel viser vandstanden. Det skal dog bemærkes, at molen den gang ikke havde samme højde som i dag.

Højvandsmærket På Marstal Søfartsmuseum på hjørnet af Prinsensgade og Havnegade.

Til alt held for byen indtraf stormfloden på et tidspunkt, da flertallet af Marstals store flåde var på farten. Alligevel var ødelæggelserne meget omfattende. Alle fartøjer på reden eller i havnen - bortset fra en dæksbåd - sank eller drev på land. Af større fartøjer i havnen var en skonnert *Sofie*, også kaldet processkonnerten, og 24 jagter. Af disse sank de seks, mens de øvrige sprængte deres fortøjninger eller ankertrosser og gik i drift. Et enkelt fartøj drev ud over Halen og drev videre, indtil det strandede på den slesvigske kyst. Over 70 mindre både blev knust, mens 3 nybygninger, der stod på stabelen væltede. Et af disse var på så tidligt et byggestadium, at det simpelthen faldt fra hinanden, da det væltede. Også mange af byens huse blev svært beskadigede og enkelte styrtede sammen og forsvandt med indbo. Overalt i

byens gader flød det med vraggods, bygningstømmer og havarerede joller og fiskerbåde.

Om et af de sunkne fartøjer berettes følgende. Fartøjet, som var en mindre jagt, lå fortøjet ved Prinsebroen lastet med byg. Da vandet fortsat steg, efterhånden som stormen tiltog, blev denne fortøjningsplads for usikker, og skipperen og ladnings ejeren blev enige om, at det ville være mere sikkert at bringe skibet ud til en af jagtpælene i havnen. I fællesskab fik de forhalet ud og fortøjet, men under arbejdet hermed var vandet nu steget så højt, at det gik over pælene. Samtidig brød søerne ind over molen, og da vandet samtidig pressedes ind i havnen både nord og sydfra, var havnen som en malstrøm, der fyldtes med hustømmer og vraggods. Det var derfor umuligt for nogen båd at sejle i havnen. Den lille jagt blev ustandselig overskyllet af søerne og situationen var efterhånden faretruende for de 2 mænd. Men samtidig hermed havde den omtalte skonnert *Sofie* sprængt sine fortøjninger og drev stærkt overkrænget hen mod den lille kornjagt. Det lykkedes de to nødstedte mænd at komme over på *Sofie*, som drev ind mod Prinsebroen. Her strandede den ganske effektivt, idet den jog en fortøjningspæl op gennem bunden. Kort efter sank kornjagten, mens de to mænd blev bjærget ind på det tørre med hjælp af søfolk fra land.

Midt i den alvorlige situation forekom også hændelser, der fik folk til at trække på smilebåndet. Der berettes således om en ældre skipper, der havde en lille jagt. Da stormen begyndte, var han taget om bord for at forstærke fortøjningerne. Ligesom de to mænd i kornjagten blev den ældre skipper også fanget om bord af den høje vandstand, og han kunne ikke komme i land. Nu holdt han umådelig meget af en pibe god tobak, og da han ikke kunne gøre mere med fortøjningerne, gik han ned i sin kahyt, hvor han stoppede og tændte sin kære pibe. Derefter satte han sig op på dækket og tog rorpinden i hånden. Kort efter sprængtes jagtens fortøjninger, og fra land kunne man se skipperen sidde koldblodigt ved rorpinden med piben i munden, mens han styrede sit skib ret op i Sølvgade. Her stod redningsmandskab klar til at modtage både skib og skipper og sørge for det videre fornødne. Der berettedes dog ikke noget om, hvorvidt han stadig havde ild i piben.[1]

På Marstal havneplads blevet skib sat op mod den kendte skibsreder Hans Christensens ejendom, hvor blandt andet den gang toldkontoret var installeret. Toldforvalter Svanekiærs familie måtte søge tilflugt højere oppe i byen. Toldkontoret selv, som lå yderst udsat, umiddelbart ved havnen, befrygtedes en tid lang helt at måtte rømmes, og det tilsammen hørende vagthus, der lå ude på selve havnen, blev omstyrtet og bortskyllet.

Ærøskøbing

[1] Mægler Albert E. Boye, *Ærø Folkeblad*, 11. november 1922

I Ærøskøbing stod vandet højt op i gaderne og alle haverne på byens østside blev kraftigt beskadiget. Dette gav i øvrigt anledning til, at Molestien med den højtliggende sti og rækken af popler blev anlagt. På havnen fjernede bølgerne kogehuset, havnehuset og toldhytten. Det eneste fartøj i havnen var en lille fragtførende jagt, som blev slået til vrag. På reden lå skonnerten *Familiens Haab* til ankers, og her red den mirakuløst stormen af for kun ét anker.

Højvandsmærket på FAF bygningen på Ærøskøbing havn.

Lilleø

Lilleø er en ca. 800 m lang, smal, kun to meter høj ø, der normalt ligger godt beskyttet i bugten mellem Ommelshoved og Ærøskøbing. Lilleø har været beboet indtil for ca. 100 år siden og man kan stadig se resterne af brønden, ligesom de gamle diger og et par vandingshuller endnu anes i terrænet.

Niels Jensen var født på Ærø og mødte på Avernakø sin kæreste og kone, Anne Hansdatter. Han ville gerne tilbage til sin fødeegn og købte i 1863 Lilleø af Kongen for 1400 rigsdaler. Her på den 0,1 kvadratkilometer flade holm byggede parret et etlænget hus med beboelse i den ene ende, stald i den anden. Niels Jensen døde kun syv år senere. Han havde da knoklet med hus og opdyrkning af øen. Anne giftede sig igen med Rasmus Hansen. Det blev en hård tid, ikke mindst under og efter stormfloden i 1872.
Denne dag var Rasmus Hansen om morgenen taget fra øen til Ærøskøbing, hvor han arbejdede. Da stormen fra nordøst med snefog rasede i Øhavet kunne han ikke længere komme hjem til Anne på Lilleø. Hun var alene på gården sammen med dyrene og måtte hjælpeløs se til, hvordan vandet steg og løb ind over øen og fyldte staldens gulv. På et tidspunkt måtte hun binde køernes hoveder op - vandet stod da i en meters højde. Selv kravlede hun op på loftet og her sad hun så og ventede. Det samme gjorde hendes ængstelige mand i Ærøskøbing og først dagen efter kunne han komme til Lilleø og se et ødelagt hus og marker der var skyllet over med sand og grus. Brøndens ferske vand var ødelagt og beboerne måtte i lang tid efter hente drikkevand til dyr og sig selv på Ærø.
Alligevel blev Anne boende på Lilleø med sin nye mand, Rasmus Hansen, frem til udgangen af 1895. Rasmus Hansen solgte øen i 1895 og den blev beboet af et andet ægtepar i yderligere nogle år. Fra 1898 har den været ubeboet.[2]

De inddæmmede nor

På Vestærø havde man allerede i 1788 begyndt inddæmningen af Vitsø Nor, hvor vandet ellers gik helt op til voldanlægget ved Søbygård. Digerne ud mod Østersøen blev gennembrudt af højvandet og de 250 td. land blev igen oversvømmet. Vitsø Mølle blev af stormen løftet op og sat ned i havet, hvor den nok så flot sejlede af sted mod vest, indtil den strandede i god behold på østkysten af Als.[3]

De to øvrige inddæmmede arealer, Stokkeby Nor og Graastens Nor, blev ligeledes oversvømmede og led betydelig skade, da digerne brød sammen. Også Drejet blev svært beskadiget og var i lang tid efter stormen ufarbar, så vejen måtte lægges ind i noret langs med Drejet. Det bedste indtryk af, hvor højt vandet stod, får man ved at forestille sig det lave land mellem Drejbakkerne vest for Hulegården oversvømmet og forbundet med noret til en enorm sø.

Søby

I Søby på det vestligste Ærø var der så sent som i 1858 ingen havn, men kun en stenmole. I 1868 var molen blev forlænget ligesom der var bygget en mole mod vest, således at der var etableret en lille havnebassin til den lille snes fartøjer der var hjemhørende. Da stormfloden ramte *Søby*, blev de hjemme-

[2] www.sydforfyn.dk/lillo
[3] Tove Kjærboe, *Dramatiske hændelser bland ærøboer*, Ærø Bogforlag 1984, p 13

værende skippere enige om, at de ville flytte deres både over til den østre mole, og fortøje dem, så de lå med stævnen op mod vinden. Men snart stod vandet så højt, at det brød ind over molen, og inden midnat havde alle både, på nær en, revet sig løs og var drevet ind over kajen og videre ind over de gamle strandvolde og ind på den bagvedliggende eng. Bådenes drift stoppede først, da de blev hængende i poppeltræerne. Flere blev beskadiget og sank mens et par joller og småbåde blev smadrede og skyllet bort. Den båd, hvis fortøjninger holdt, så den kunne ride stormen af, var Josp Jensens fiskekvase *De To Søskende* på 14 BRT. Den havde dog uheldigvis fået slået en pæl op gennem dammen, så alle fiskene var undsluppet. Hans Madsen Fabricius Jun. både *Ane, Pedersminde og Svanen* samt Jens Mikkelsens dæksbåd *Jomfruen* blev alle smadrede og bortskyllede. Desværre forsvandt også Søby Havns forhandlingsprotokol og dermed eventuelle flere oplysninger om tabene i Søby.[1]

De mindre øer og holme

Alle de lave øer i Det sydfynske Øhav blev naturligvis stærkt hærget af stormfloden. Men også højere øer som f.eks. Avernakø led stor skade. Foruden oversvømmelser af de lavtliggende dele af øen, forårsagede højvandet i forbindelse med bølgeslag mange steder store udskridninger af klinterne. På den østlige del af øen, Korshavn, lå der i fordums tid et kapel (heraf navnet Kapelodde) hvis ruiner forsvandt fuldstændigt - skyllet væk af bølgerne.[2]

---

1 Palle Abramsson (red), *Skibsfart, fiskeri og færgefart fra Bregninge og Søby sogne på Ærø*, Marstal Søfartsmuseum 2008, p. 369

2 Mogens Brems, *Danmark til Søs I*, Nyt Nordisk Forlag 1978, p. 227

Den ene af de to højvandsstene på Avernakø. Denne står på vejen mellem havnen og Avernak By

Den anden sten kan findes på vejen mellem Munke by og Drejet

De lave øer Drejø, Skarø og Hjortø var kun beskyttet mod havet af lave jordvolde og tangdiger, som bølgerne hurtigt brød igennem, og det meste af øerne blev oversvømmet. Jordene blev ødelagt af salt, og i flere år kunne markerne ikke dyrkes. På Hjortø var kun 1/10 af øen over vand, mens hele Hjelmshoved var overskyllet, og en af de to gårde faldt sammen.
På Hjelmshoved måtte en kvinde sætte flere møbler ovenpå hinanden for at kravle op på loftet med sine skræmte børn. Da manden dagen efter kunne komme gennem stormen og de høje bølger fra Hjortø, fandt han sin familie i live, men en ko og gris drev døde rundt i huset.
Skaderne på huse og jorder tog det år at udbedre, og ikke mindst udbedringen og forstærkningen af digerne med sten var en voldsom stor opgave for beboerne. På Drejø blev 25 Huse fuldstændig ødelagt.

Skaderne blev opgjort til følgende beløb: Lyø, 8030 Rdl., Avernakø 8100 Rdl., Drejø 5400 Rdl., Skarø 4600 Rdl. og Hjortø 2100 Rdl.

På Halmø gjorde stormen også stor skade. Gårdmand Peder Knudsen kunne efterfølgende konstatere, at 24 tønder land under plov, herunder 6 tønder land tilsået med raps var blevet oversvømmet og ødelagt af saltvand, og hele 2 tønder land var simpelthen forsvundet - skyllet i havet. Til gengæld havde

havet afleveret store mængder grus på de resterende marker. I alt opgjorde Knudsen sine tab til 1500 Rdl.[1]

Store Egholm. Der var på denne tid en lille husmandskoloni bestående af 2 ejendomme på holmen. To af beboerne, brødrene Jens og Rasmus Nielsen, var dagen i forvejen i deres jolle sejlet til Marstal for at gøre indkøb. Da vandet begyndte at stige, blev de naturligvis stærkt urolige for deres familier, men de kunne ikke længere sejle tilbage på grund af vejret, så de kunne blot håbe på, at vandet næste dag ville være sunket. Tværtimod kunne de konstatere, at vandet fortsat steg, så de fik bjærget deres jolle velbeholden på land, hvorefter de søgte op i Marstal Mølle, hvor de fra møllehatten kunne se til Store Egholm med en kraftig kikkert. Synet var bestemt ikke beroligende.

Rasmus Nielsen kunne se, at hans hus, der var lavest beliggende, næsten var helt oversvømmet, således at kun taget endnu stak op over vandmasserne. Væggene var vasket og slået ud af bølgerne, og taget blev udelukkende båret oppe af bindingsværksstolperne. Rasmus og Jens kunne af gode grunde imidlertid ikke se, at Rasmus Nielsens kone Karen samt parrets små børn, hvoraf Cecilie - den yngste - kun var 9 måneder gammel havde søgt tilflugt for det stigende vand på husets loft. Med stort besvær havde Karen fået bakset børnene, deres sengetøj, noget brød og en lille gris op på loftet, som var fyldt med hø og halm. Man kunne derfor nogenlunde holde varmen på trods af det kolde og våde vejr. Dyrene gik det værre. Rasmus Nielsens 3 køer druknede og drev i land ved Ærøskøbing. Samme vej røg husets indbo og hønsene, mens hesten lige holdt mulen oven vande ved at strække hals, ligesom også gæssene bjærgede livet. Da vandet endelig begyndte at falde ved 5-tiden om eftermiddagen, var det nået helt op under loftet. Næste morgen kunne Karen gå over til nabohuset for at se, hvordan de havde klaret dagens og nattens strabadser, men heldigvis havde de også klaret sig helskindet igennem.

Hen på eftermiddagen den 14. november var vejret blevet så meget bedre, at Jens og Rasmus kunne sejle tilbage til Store Egholm i deres jolle. De måtte konstatere, at deres hjem lå i ruiner, markernes afgrøder var helt ødelagte og de lave diger skyllet i havet. De valgte derfor at drage til Drejø, hvor de slog sig ned, indtil de kunne genopbygge deres ødelagte huse og begynde forfra.[16]

Birkholm forsvandt næsten i vandmasserne

Birkholm blev selvfølgelig også hårdt ramt af katastrofen. Først dog lidt om Birkholms historie. Den lave ø optræder første gang i historien i 1231 under navnet Byrkholm, hvor den var ubeboet. Omkring år 1400 blev den så vidt vides bebygget, og i 1532, da Drejø kirke blev bygget, kom Birkholm ind under Drejø Sogn, og det nævnes da, at der boede to mænd på Birkholm. I

---

1 Peter Henningsen, *Nøgne og brødløse*, Eget forlag 1996, p 26

16 C. T. Høy. *Træk af Marstals historie i skildringer og billeder*, Nyborg 1913, p 204f

samme kilde siges det også, at Birkholm havde været undergivet Humble Sogn på Langeland. Et gammelt sagn fortæller i øvrigt, at de to mænd var blevet dømt fredløse på Langeland og derfor flygtet til den lille holm. På et tidspunkt i 1600-tallet blev øen solgt til Grevskabet Langeland (der var oprettet i 1672) og indbyggertallet steg langsomt.

I 1840 blev øens jorde udstykket i 5 gårde á 20 td. land, 2 større husmandslodder á 10 td. land, 2 mindre husmandslodder á 4 td. land, 5 fiskerhuse med 6 skæppe land og et jordløst hus foruden skolen. Greven bestemte ved samme lejlighed, at der højst måtte bo 16 familier iberegnet læreren på øen. Alle de nævnte huse og gårde lå samlet på et sted og var så tæt sammenbyggede, at man kunne bevæge sig fra den ene bygning til den anden, når man gik på tagrygningen. Kun to huse lå adskilt fra de andre. Disse to huse er derfor også øens ældste, idet de øvrige nedbrændte i 1876. Da man senere i 1912 ønskede at bygge forsamlingshus og fælles mølleri måtte man på grund af ovennævnte bestemmelse om maksimum antal familier spørge greven om lov, og han gav kun sin tilladelse under forudsætning af, der ikke skulle bo nogen familier på disse nye byggerier.

Da Birkholm kun rager få meter op over havet ved normal vandstand, begyndte en vis Niels Rasmussen allerede i 1760 at beskytte jordene med tangdiger, og han fik hurtigt de øvrige beboere med på ideen. Ret hurtigt fik man inddiget et areal på ca. 80 ha. Det var et ganske anseeligt arbejde der blev udført med enorme mængder tang. Digerne var op til 2 meter høje og 4 meter brede. Det blev nu muligt at dyrke jorden inden for digerne, mens jorden udenfor blev delt i to fælleder, en til kreaturgræsning og en til græsdyrkning til hø. Digerne var så stærke, at de modstod alle storme indtil 13. november 1872.[1]

Da vandet begyndte at stige denne novemberdag, var befolkningen ikke særligt bekymrede, idet man blot regnede med, at det blev et højvande af den slags, digerne havde modstået tidligere. Da vandet imidlertid begyndte at sprøjte ind over tangvolden blev man lidt urolige, og da vandet fortsatte med at stige, besluttede man til sidst at flytte, hvad flyttes kunne, op på lofterne. Man var klar over, at hvis eller når digerne brød sammen, ville vandet komme med voldsom kraft og hastighed og ikke levne tid til at redde andet end sig selv. Værst var det med kreaturerne, som jo ikke kunne tages med op på lofterne. En del af dem bjærgede man ved at binde hovederne op under loftbjælkerne og stoppe halmknipper ind under dem, for at de ikke skulle falde. For nogle af husmændene lykkedes det af få deres får med op ovenpå. Man var naturligvis meget nervøse for, om husene kunne holde til vandpresset, men som det var tilfældet på Store Egholm, blev det også på Birkholm redningen, at husene var bindingsværkshuse med lerklinede vægge, som hurtigt blev skyllet ud, så vandet havde frit løb gennem husene. Det mest udsatte i husene var skorstenen, og den faldt da også i næsten alle bygningerne.

---

[1] Ukendt C, *Ærø Folkeblad I*, 20. oktober 1926

Der er overleveret en del beretninger om enkelthændelser under stormfloden. Et sted havde man lige fået alting flyttet op på loftet herunder også fårene. Et lille barn, som endnu lå i sin vugge var også kommet op, og for at få et godt lunt sted til den lille, havde man anbragt vuggen tæt op ad skorstenen. På den anden side af skorstenen var fårene placeret. Da den gamle bedstefar kom op på loftet indså han straks det farefulde i situationen, og han sprang øjeblikkelig hen og greb vuggen og bar den hen i den anden ende af loftsrummet. I samme øjeblik faldt skorstenen sammen og dræbte fårene, men barnet blev reddet.

Et andet sted havde man opdaget, at en stor træstamme var kommet drivende, så den lå og huggede ind mod bindingsværket, med det resultat, at huset rystede og var kraftigt udsat for at styrte sammen. Med fare for sit eget liv gik manden ned i det kolde vand, vadede ud og fik helt alene skubbet træstammen fri af huset, så den kunne drive bort.

Et tredje sted havde man slagtet grisen, men havde ikke nået at få den med op på loftet. Den blev så liggende i vandet til næste dag, hvor vandet igen var faldet. Man begravede straks grisen som ubrugelig, selv om den ikke fejlede spor, man var bare helt fra koncepterne.

Da det blev lyst og vinden havde lagt sig noget og vandet samtidig var faldet, gik man fra det ene hus til det andet på tagrygningen for at høre, om alle havde klaret sig igennem natten. Glæden var naturligvis stor, da man erfarede, at alle Birkholms beboere havde overlevet. I dagene derefter kom folk fra alle de omliggende øer for at høre, hvordan man havde klaret sig. Mange medbragte fødevarer og foder til kreaturerne. Det sidste kom i store bådladninger fra Lensgreven på Langeland. Det man dog mest trængte til, og som de færreste besøgende havde tænkt på, var vand, idet øens brønde var blevet fyldt med saltvand og dermed gjort ubrugelige. Der blev dog snart hentet frisk vand fra Ærø.[1]

Følger af stormfloden

Da stormen havde lagt sig og vandet trukket sig tilbage, stod man over for to vigtige opgaver. Den ene var at få ryddet op i vraggodset og få genopbygget det forliste. Det andet var at forsøge at forhindre at en eventuel kommende storm af samme styrke kunne få lige så store følger.

Overalt gik man i gang med at rydde gader, marker og veje for vrag og strandingsgods. Man forsøgte så godt som muligt at sortere tingene, således at ejerne kunne få deres ejendele tilbage. De fartøjer, der i Marstal var drevet op i gaderne, og som kun var beskadiget i mindre omgang, blev så hurtigt som muligt repareret og igen søsat. Men ikke alt kunne repareres, og man anslog de samlede tab på skibene i Marstal til 34.500 Rdl. Både i ud-

[1] Ukendt C, *Ærø Folkeblad II*, 20. oktober 1926

og indland blev der iværksat indsamlinger, som også kongen bidrog til, og de fleste skadelidte fik erstatning. Hvad værre var, at også havnen havde lidt stor skade på bolværker og havnehuse, ligesom molen havde vist sig utilstrækkelig til at beskytte skibene. Også selve havnebassinet og løbene dertil var blevet stærkt tilsandede.

På de små øer måtte man genopbygge de gennembrudte diger, og da man havde konstateret, at tangdigerne ikke kunne holde, når vandet virkelig pressede på, besluttede man flere steder at bygge egentlige faste diger. På Birkholm begyndte man på byggeriet i 1875 og har faktisk lige siden brugt tid og penge på at vedligeholde de to diger, der nu beskytter øen. I Marstal anmodede havnekommissionen tømrermester C. J. Bager om at give et tilbud på, hvad det ville koste at udvide hele molen med ca. 1 meter i højden og godt 1 meter i bredden. Prisen blev anslået til 20.000 Rdl., hvilket langt oversteg, hvad havnen selv kunne klare. I begyndelsen af 1873 indsendte havnekommissionen derfor en ansøgning til regeringen om, at statskassen ville betale de 20.000 Rdl. Man fremhævede hvor vigtigt det var at kunne beskytte byens flåde mod vejret, og anførte, at skibsflåden udgjorde i alt 258 skibe, hvilket på det nærmeste svarede til 1/10 af den samlede danske handelsflåde. Tilskuddet blev imidlertid ikke bevilget, idet man fra regeringen henviste til, at beløbet ikke skulle dække erstatning til de skadelidte, men bruges til at forebygge fremtidige skader. Man bevilgede derimod 2000 Rdl. til selve havnens udbedring efter stormfloden. Efter fornyede ansøgninger til regeringen og lange debatter for og imod at bevilge Marstal pengene endte sagen med, at Folketinget den 19. marts 1874 vedtog at yde et rentefrit lån til Marstal havn under kommunens garanti mod et årligt afdrag på 2000 kr. årligt.

Allerede i 1873, da man fik de 2000 Rdl. var man begyndt at udbedre molen, og da lånet blev bevilget, kunne man fortsætte arbejdet. I 1879 var havnemolen færdig indtil 80 favne syd for Frederiksholm og havde fået det udseende, vi stort set kender i dag med det murede brohoved og resten i store natursten. [1]

Forholdene på sydkysten af Fyn.

Svendborg området

I Svendborg nåede vandstanden, da den var på sit højeste, så højt op som til Gåsetorvet. I den lavere beliggende Kullinggade nåede vandet op til vindueskarmene, og mange af beboerne måtte bjærge både sig selv og deres indbo ud gennem vinduerne. På Frederiksholm stod skibsbygger Ring Andersens nybygning, skonnerten *Georg*, på byggebeddingen, og da hele holmen var oversvømmet, var man meget bekymrede for, om *Georg* skulle finde på at søsætte sig selv. Man slap dog med skrækken. Inde på land blev gasværket oversvømmet, så gassen gik ud og byen henlå i mørke. På Lunkebugten lå et

[1] E. Kroman, *Marstal Søfart indtil 1925*, Marstal havnekommission 1928, pp 239-245

par fartøjer opankrede, og de kom som så mange andre i drift. En mindre jagt, der var på rejse fra Rødby til Faaborg med en ladning bestående af smør, frugt og brænde, blev drevet på land og sloges til vrag, så ladningen drev ind i Lunkebugten sammen med andet vraggods og desuden store mængder tang. Landevejen til Vemmenæs blev ødelagt over det meste af en kilometer langs Lunkebugten, og flere steder drev tang ind i op til et par meters højde [2]

I Vester Skerninge sogn satte stormfloden sine spor, idet kystlinjen og skrænterne langs med Syltemae Ådal blev slemt udhulet af bølgerne, ligesom et hus ved stranden, tilhørende murer Lars Kristiansens, blev delvis ødelagt. Vandet stod så højt, at bølgerne gik igennem vinduerne.

Nakkebølle Fjord

Før inddæmningen af Nakkebølle Fjord havde man en god og søgt vinterhavn op til Herregårdsholmen.
Da inddæmningen skulle iværksættes, enedes man om at flytte Rødkildes fortøjningspæle udenfor hoveddæmningen for at erstatte den gamle havn, der nu blev tørlagt. Pælene kunne dog ikke modstå isen, og der opførtes en skibsbro ved Fjællebroen. Der blev opmudret, så skibe med 8-9 fods dybgang kunne anløbe.
Inddæmningen af Nakkebølle Fjord, der udførtes i årene 1866-70 kostede 36.708 rigsdaler. Heri indbefattet bl.a. anskaffelse af lokomobil og opførelse af en vejrmølle til udpumpning af vandet. Det dels indvundne og ved dæmningen sikrede areal gav snart en ikke ubetydelig indtægt.
Stormfloden den 13. november 1872 bortrev næsten hele dæmningen ud mod stranden, mens dæmningen for V. Aaby å blev meget beskadiget, ligesom alle kultiveringsgrøfter og kanaler fyldtes med sand. Det kostede 3.900 Rdl. at genopbygge digerne.[1]

Faaborg området

I Faaborg Avis kunne man om aftenen den 13. november læse denne lakoniske meddelelse:

> *"Den stærke Storm, om har raset i Nat og i Dag, er ledsaget af et Højvande, hvis lige ikke er kendt i Mands Minde. Byens østlige Adgang er spærret af Vandet, som staar højt i mange Bygninger ved Stranden. Gasværket er aldeles omflydt af Vand, og saavidt man kan skønne, har det indtrængende Vand slukket Ilden under Retorterne. Det sidste stærke Højvande var i Efteraaret 1864; men Vandet steg den gang ikke nær saa højt, som det er steget i Dag."*

---

[2] Johannes Olsen, *Den Sydfynske Sejlskibsfarts Historie*, Gyldendal 1932, p 208

[1] http://fynhistorie.dk/node/1113

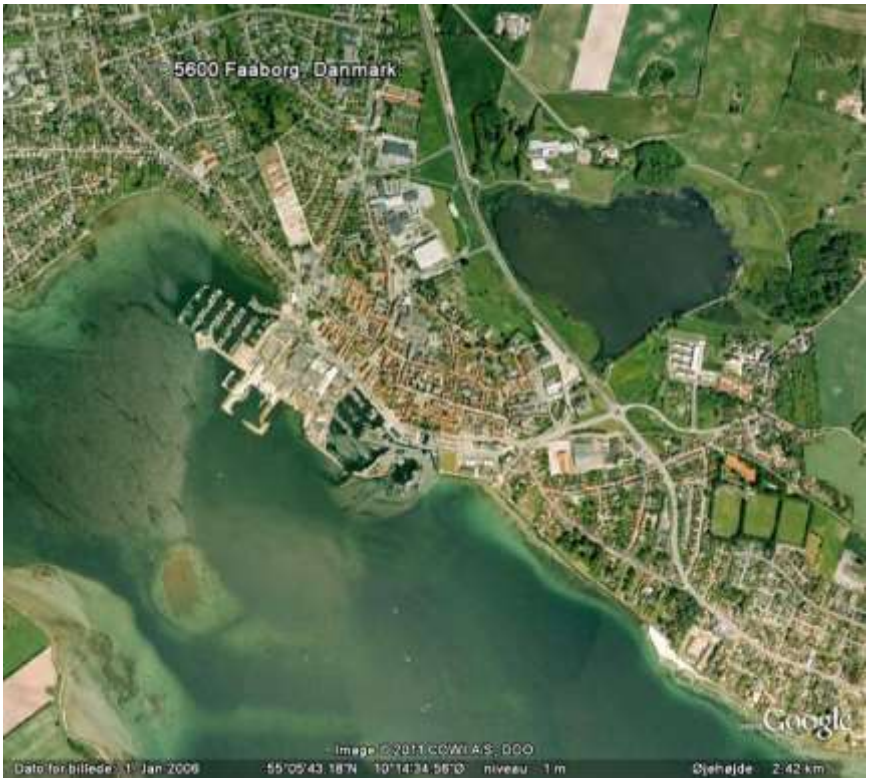

Disse få ord var naturligvis skrevet før man havde fået overblik over katastrofens omfang. Stormfloden der satte ind onsdag aften og nat nåede sit maksimum i Faaborg om morgenen torsdag kl. 0715. vandet stod da 9 fod og en 1 tomme eller ca. 2,75 meter over dagligt vande. Og en meget stor del af byen var da oversvømmet. Selvom vandet begyndte at falde fra morgenstunden var der stadig så meget vand i byen, at flere gader kun kunne passeres med båd. Samtidig var der en meget kraftig strøm, hvilket gjorde redningsarbejdet særligt vanskeligt. I den daværende Gasvejen eller Gasværksgade var der adskillige syge mennesker, heriblandt to tyfuspatienter. De måtte, indpakket i deres sengetøj, bæres ud i både og gennem den stærke storm med snefog sejles til et sted hvor de kunne landsættes.

Der blev naturligvis ikke taget mange fotografier under og efter stormen, men et af de få, der blev taget er ovenstående. Billedet er taget fra klokketårnet i Faaborg og viser området, som den gang kaldtes Voigt's Minde, men i dag er området, hvor busstationen ligger. I området omkring den daværende Gasværksgade havde vandet oversvømmet Møllebroen – den senere jernbanebro – over Sundsudløbet ved gasværkets kontor på Østerbro.[1]

Særligt hårdt ramt af den høje vandstand var som andre steder de lavest beliggende områder omkring havnen. En mængde tømmer drev fra oplagspladserne ud i havnen og ud gennem havneindløbet. Adskillige skibe flød ind over kajerne og var i fare for at kæntre.

1 Faaborg Avis 13. november 1942

Højvandsmærket i Havnegade 14 i Faaborg

Midt i katastrofen udspillede der sig også situationer med et vist komisk skær over sig. En mand, Thorvald Nicolajsen, havde en stor gris på ikke mindre end 300 pund, som stod for at skulle slagtes. Den repræsenterede en stor værdi for ham, og da vandet steg så højt i grisehuset, at der var fare for at grisen ville drukne, måtte han drive den ud i det fri. Da de begge kom ud i den oversvømmede Gasværksgade, kunne grisen ikke mere bunde, så den begyndte at svømme, mens Thorvald holdt den i halen. Han var bange for at den ville svømme til søs, så han fik den ledet op ad Østerbro og ud mod Sundet. Her stod vandet så højt, at Thorvald også måtte svømme, mens han fortsat holdt fast i grisen hale.
En anden mand, som var klatret op i et stort piletræ, opdagede det svømmende par, og han råbte: *"Thorvald, Thorvald hvor skal du hen? Lad dog grisen svømme, ellers drukner du!"*. Thorvald slap så sin dyrebare gris, og lod den klare sig selv, inden ham blev hjulpet op i træet. Her sad de to i nogle timer, inden de blev hentet i en jolle. To dage senere fandt man grisen i god behold på en lille flydende ø, som havde revet sig løs fra den anden side af Sundet og var strandet for enden af Haverne. Så Thorvald var så heldig igen at finde sin formue.[1]

Der udspillede sig også en anden historie. Det var Niels Johansen, som endda ejede to mindre grise. Niels lå i sengen med tyfus, men da vandet kom ind i hans soveværelse, sprang han, trods sin sygdom ud af sengen, og hentede de to små grise, som han tog ind i sengen til sig. Da vandet fortsatte med at stige blev han rigtig bange, og sin febervildelse gik han ind en vens tante i bar skjorte – og det var jo uhørt anstændig på den tid – og bønfaldt hende med at hjælpe med at redde hans dyrebare grise. Tabet af en gris ville

1 Faaborg Avis, *Stormfloden for 75 år siden*,7. november 1947

betyde sult i flere måneder. Man skal tage i betragtning at tiden var hård for de fattige familier. Fortælleren af denne historie, fhv. cigarmager Carl Jensen, beretter, at hans mor tjente 50 øre om dagen, og at han og hans bror, fra de var 7 år gamle til de var 14 år, hver dag arbejdede på et tobaksspinderi. De tjente så meget – eller lidt om man vil - , at de en gang om ugen kunne skaffe deres hjem et rugbrød.[2]

I Dyreborg stod mange af de små fiskerhuse under vand.

[2] Fyns Tidende 13. november 1947.

Kapitel 6.

Lillebælt og Flensborg Fjord

Da vandmasserne af østenvinden blev presset vestpå ind i Flensborg Fjord og op mod nord i Lillebælt, som i sit nordlige forløb indsnævredes kraftigt, var det i disse farvande man registrerede de højeste vandstande.

I Lillebælts nordlige, smalle del kulminerede stormfloden onsdag den 13. november ved 18-tiden, da vandstanden steg til 11 fod (=3,35 m) over dagligt vande ved Årøsund og 10 fod (3,04 m.) ved Hejlsminde, mens der på Fynssiden måles 10 fod i Assens og 9 fod (2,75 m) ved Sølyst i Gamborg Fjord. Der findes ingen målinger for Middelfart by; men ved Strib måltes der kl. 20 8½ fod (2,6 m) over dagligt vande, hvilket blev højeste vandstand.[1]

Vi vil nu fortsætte vores tur op gennem Lillebælt fra Det Sydfynske Øhav langs Fyns kyster og fra Middelfart tilbage langs den sønderjyske kyst og ind i Flensborg Fjord.

Halvøen Helnæs

Helnæs Made var oprindelig en ca. 300 ha stor gammel havbugt, der lå som en kile midt ind i halvøen Helnæs, hvor Maden sluttede helt inde ved Helnæs by.
Helnæs Made havde haft stor lokal betydning, efterhånden som Maden havde udviklet sig. Indtil midten af 1700 tallet kunne man sejle hen over Maden til Helnæs By, holmene i vigen blev brugt til græsning og der var et godt ålefiskeri i vigen. I 1783 besluttede ejeren af Hagenskov gods, som Helnæs hørte under, at indvinde Maden til dyrkning. De naturlige strandvolde blev forstærket og der blev etableret en sluse. Afvandingen af Maden var til stadighed blevet forbedret: I 1865 blev en hollandsk vindmølle med snegl opført.

Ved stormfloden blev den dog ødelagt af vandmasserne, hvor vandet stod langt op i Helnæs by. Siden kom en vindmølle af jern, en kraftig dieselmotor (der stadig står i pumpehuset) og endelig i 1960´erne en elektrisk pumpe.

Ved stormfloden blev 16 familier husvilde. Da befolkningen var en fattig fiskerbefolkning og deres både var ødelagt, bad sognerådet folk uden for sognet om at hjælpe de nødstedte.

Bøjden

I Bøjden fik stormfloden en tragisk udgang. Da vandet steg om morgenen trængte som talrige steder ind i husene. I et af husene opholdt en ung mor

[1] Middelfart-museum.dk

sig sammen med sine to mindre børn. Da vandet begyndte at stige i soveværelset, ville hun ikke forlade sin seng. Men da vandet blev ved med at stige og bølgerne slog mod huset, var bølgeslagene så kraftige, at huset styrtede sammen og loftet faldt ned og dræbte den unge mor og hendes to børn.[1]

Illumø

Den lille, lave ø Illumø i Helnæsbugtens sydlige del blev også ramt af stormen og vandmasserne. Karen Thorsen og hendes mand Jørgen Thorsen boede på den ene af de to gårde på øen.

I 1937, da Karen var 80 år gammel, kunne hun endnu ganske klart erindre, hvad det skete i 1872. Hun fortæller: Vandet steg ret hurtigt, men er var ingen bekymringer i begyndelsen. Gårdens folk fulgte nøje stigningen i vandstanden, men indtil vandet nåede indkørslen til gården, tog man begivenhederne som en munter oplevelse. Pigerne på gården mente, at nu kunne man snart sejle til gangdøren. Man hentede en båd nede ved bådebroen, og i første omgang blev den fortøjet til et æbletræ uden for indkørslen, som vandet nu havde nået. Vandet fortsatte med at stige, og efterhånden piblede det ind under gårdens port og fyldte snart gårdspladsen helt. Og vandet steg stadig,

1 Faaborg Avis 13.november 1942

trængte ind i laden og i stalden, hvor kreaturerne ængsteligt begyndte en uhyggelig brølen. Vandet kom også ind i gårdens bryggers bagfra ad rendestens udløbet og bredte sig over det slidte murstensgulv. Det trængte videre ind i dagligstuen og ind i havestuen.
Nu syntes gårdens piger ikke længere det var morsomt, tværtimod blev det dyster alvor. Da man aldrig havde oplevet noget lignende, havde man ikke noget fortilfælde at forholde sig til. Hurtigt fik man samlet tøj, sengetøj og madrasser sammen og fik det båret op på loftet, hvor familien tilbragte nogle ængstelige timer. Båden var flyttet ind i selve gården og var fortøjet til gangdøren. Den skulle være deres redning, hvis det kom så vidt, at de måtte forlade øen.
Som tiden gik, blev alle mere og mere ængstelige og bange, og pigernes morskab blev forvandlet til gråd. Mændene på gården var iført søstøvler, oliekappe og sydvest, og de plaskede rundt i vandet neden under stigen op til loftet, mens de jævnligt målte vandets højde. Da meldingen kom om, at vandet ikke længere steg, jublede kvinderne og børnene på loftet. Kort efter kunne mændene meddele, at nu begyndte vandet at falde, og alle brød ud i smil og glædesudbrud.
Nu var deres bekymring kun en ting. Man var nervøse for, om gæssene og ænderne, der i begyndelsen af oversvømmelsen havde nydt alt det meget vand, skulle være forsvundet til havs. De var da også ganske rigtigt svømmet eller drevet til søs, men næste dag var de alle på deres vante foderplads bag ved gården.[1]

Assens

I Assens steg vandet til en højde på 3,01 meter over normal vandstand da vandet stod højest, og store områder ved havnen blev oversvømmet.

[1] Faaborg Folketidende, 24. november 1937

Højvandsmærket på den gamle Toldbod, Sdr. Havnevej 14 i Assens.

Gamborg Fjord

I Gamborg Fjord, syd for Hindsgavl pressedes vandet op til en højde af 3,50 meter. Alle dæmninger mellem Gamborg og Svinø, Ronæs og Føns og mellem Føns og Rud blev gennembrudt, og vandet steg højt op over landevejen mellem Middelfaret og Assens ved Broende.

Det gik hårdt ud over både Gamborg Fjord og Føns Vig, hvor mange huse blev beskadiget af oversvømmelserne
Grev Wedell fra Wedellsborg havde 10 år tidligere lavet en inddæmning ved Ronæs. Denne blev fuldstændig ødelagt og dampmøllen sank i grus.

Her kom det også til tab af menneskeliv. Det skete på møllen ved Fønsvang, hvor møllerfamilien sad omkranset af vand og uden redningsmulighed, da alle både var drevet bort. Man forsøgte flere gange i eftermiddagens løb at komme de nødstedte til undsætning, men først ved 22-tiden lykkedes det at føre en hestevogn med to både fra Ronæs Præstegård til stedet og redde mølleren og hans familie. Derimod lykkes det ikke at redde møllersvenden, Vilhelm Andersen, som man kunne se drive væk klamrende sig til et stykke tømmer. Man regnede med, at han med sin redningsplanke ville kunne bjærge sig i land på Fønsskov, men han blev aldrig senere fundet.

Middelfart

I Middelfart var man i øvrigt i den situation, at færgefarten til Fredericia måtte indstilles, og da hurtigtoget desuden ikke kunne nå frem, måtte man indsætte et særtog, som bragte de strandede passagerer til overnatning i Middelfart. Aviserne kunne i de følgende dage fortælle om omfattende skader på træksporet fra jernbanen til Middelfart havn. Også selve havnen blev skadet, og vandet havde skabt kaos på Gimbels tømmerplads, der lige som Byfogedengen var sat helt under vand. Syd for byen stod Gl. Slot under stormen som en regulær borg-ø, mens både Grimmermosehuset og Skovridergården stod under vand. Det samme var tilfældet hos fisker Hans Nielsen ved Hindsgavls Bro, hvor vandet nåede ca. 1 meter op i stuen, og to syge familiemedlemmer måtte reddes ud af huset gennem en loftsluge. Huset blev dog stående i modsætning til fiskerhuset på Fønsskov, som blev revet omkuld af vandmasserne. En del af bohavet herfra fandtes senere drevet i land på Fænø.[1]

Bågø

Også den lille Ø Bågø ud mellem Assens og Aarøsund blev ramt af stormfloden. På fyret tæt ved havnen bemærker man inskriptionen ”Hvnd. 13 Nvb 1872”. Stormfloden gik som mange andre steder også voldsomt ud over den flade Bågø, som pludselig, da digerne brød sammen, blev delt i 3 mindre øer. Oversvømmelsen varede i flere dage, ingen mennesker kom noget til, men flere kreaturer druknede.

[1] www.middelfart-museum.dk

Højvandsmærke på Bågø fyr

Øen blev som nævnt sat delvis under vand. Klokken 10 om formiddagen begyndte vandet at gå op på Bågø og steg med sådan en hastighed, at ¾ af øen stod under vand allerede ved middagstid. Vandet trængte ind fra nord, vest og sydøst og delte øen i 3 dele. Man kunne derfor sejle ind til Bågø by fra 2 sider.
Hos gårdfæster Niels Petersen, hvis gård lå syd for det nordøstlige dige, trængte vandet ind i alle gårdens bygninger og hele familien måtte søge op på loftet, og 8 køer og 1 gris druknede.
Hos fyrkonen Kirsten Nielsen blev stuehuset ødelagt, og hendes 2 køer, nogle får og et svin druknede.
I flere huse og gårde på de oversvømmede strækninger havde man stort besvær med at frelse kreaturerne. De døde dyr drev ud gennem åbningerne i husene.
Store ødelæggelser anrettedes på boliger, hvor også ind- og udbo blev knust under nedfaldende mure og skyllet i havet.
Flere familier blev for længere eller kortere tid husvilde. En stor del brændsel og over 100 tønder kartofler opslugtes af bølgerne, og forsyninger og kornstakke skylledes væk og blev ødelagt.
Tang og sand førtes op på markerne, og den skade, der anrettedes, tog det flere år at afhjælpe.

Højvandmærke på gården Søgaard på Bågø

Gården Søgaard var var i 1870 flytte ud fra Bågø by, og ved stormfloden kun to senere stod vandet op til stuehusets vinduer og i stalden druknede fire køer. Den daværende ejer byggede efter stormfloden det imponerende stendige for at forhindre lignende katastrofer i fremtiden.

Sten ved gården Søgaard på Bågø

Kolding

I Kolding Fjord nåede vandet den højest registrerede vandstand nemlig 2,75 meter over det normale.
Til sammenligning havde den "almindelige" højeste vandstand i Kolding Fjord med års mellemrum været fra 1,50 meter til 1,66 meter (i uge 7 i 1993). I december 1904 blev der dog registreret en vandstand på 2,25 meter.[17]

Stormflodsstenen blev sat af gårdejer Jacob Hansen, Kobbelgård i Nr. Bjert (ved Nyby Strandhuse) i 1873 for at vise, at vandet fra Kolding Fjord havde vasket rødderne i Kobbelskoven.

Hejlsminde

Den 13. november 1872 blev Hejls oversvømmet af en stormflod, hvor vandstanden i Noret steg, hvorved vandet blev ledt ind gennem fjorden opmod Hejls Landevej. Byens beboere satte efterfølgende en mindesten i granit med påskriften ”Stormflod 1872”.

17 www.koldingkom.dk

Aarøsund

De geografiske forhold i Lillebælt betød, at vandet, der blev presset nordpå, mødte modstand af en vandmasse, der løb i modsat retning, og som følge heraf blev vandstanden fra Solkær Å (lidt nord for Skamlingsbanken) til Aarøsund den højeste på hele stormfloden forløb. Den største højde nåedes d. 13. november kl. 6 om morgenen ved Aarøsund. Vandstanden var da 3,52 meter over dagligt vande.

Aviserne berettede selvfølgelig om stormfloden. I *Jydske Tidende* kunne man den 15. november læse:

……."Aarøsund, 14. Novbr. Stormen igaar og i Nat har anrettet betydelig Skade langs Kysten og på Aarø. Mindst fire Huse ved Stranden ere jævnede med Jorden, samtlige Skibe i Havnen staae paa Land, det ene ved Siden af Fyrtaarnet. Af det Hus, som staaer nærmest op til Fyrtaarnet, er største Parten bortskyllet, det nye Hus ved Havnen, som tilhører Hr. Friederic, er ødelagt. Et stort Træ, som stod neden for Gjæstgivergaarden, blev blæst om og knuste en Svinesti, men brød heldigvis Bølgernes Magt, thi ellers vilde hele Staldbygningen være falden for Bølgeslaget. En Mængde andre Træer ere omstyrtede på Stranden, og en Mængde døde Faarekroppe ere skyllede op på Kysten fra Aarø, hvor der ogsaa er anrettet megen Skade. Det Tab, Eierinden af Aarøsund lider, anslaaes til hen ved 2000 Rd."

Den 17. november fulgte avisen op på begivenhederne:

…."Ved Aarøsund er Ødelæggelsen værre end vi først berettede. Et Nord for Havnen umiddelbart ved Stranden liggende Hus er saa aldeles demoleret, at der bogstaveligt talt ikke er Sten paa Sten tilbage af det. Af Marken nærmest Havnen er der bortskyllet henimod en Tønde Land fortrinlig Jord, og hvor der før var Mark, staae nu tre Jagter paa Rad dybt begravne i Sandet et godt stykke fra Vandkanten; de antages dog atter at kunne bringes flot, men det vil koste store Anstrengelser; Tvende af dem vare ladede med Korn. Toldkutteren holdt det gaaende i Havnen for Varpankere. I de tvende Huse ved Fyret have Bølgerne slaaet de ud imod Havet vendende Mure ind,

men kun af det s.k. Skipperhus er den ene Halvdel styrtet helt sammen. Skibsbroen er ubeskadiget. _ Øen Aarø blev meget slemt medtagen. Af Øens 800 Tdr. Land holdt kun omtrent 30 Tdr. sig tørre, Resten stod under Vand. En mængde Huse ere stærkt ramponerede, de Tvende nordligste på Øen ere faldefærdige, og fra dem maatte Beboerne reddes i Baade tvers over Øen ind til Byen, hvis laveste Del ogsaa var oversvømmet. Al Vintersæden paa Øen er ødelagt, og Jorden har drukket saa meget Saltvand, at den næppe kan give Høst ad Aare. En mod Øst opkastet Dæmning er helt bortskyllet og derved en Mængde Jorder som tidligere udsattes for jævnlige Oversvømmelser. Aarøboernes Tab er overordentlig betydeligt, og der er ingen Kommune i Haderslev Amt, der forholdsvis lider saa meget som dem. Langs hele Kysten af Haderslev Fjord sees en masse Vrag opskyllet, en Jagt, mange Baade og Pramme og al Slags Træstumper……Man kan i det hele med sikkerhed antage, at alle de mellem Hejlsminde og Gjennerbugt ved Stranden liggende Huse ere ødelagte, da Højvandet over alt er optraadt med samme Voldsomhed".

Dagbladet *Dannevirke* den 15. november berettede:

……."Aarøsund, 14. Novbr. Stormen igaar og i Nat har anrettet betydelig Skade langs Kysten og på Aarø. Mindst fire Huse ved Stranden ere jævnede med Jorden, samtlige Skibe i Havnen staae paa Land, det ene ved Siden af Fyrtaarnet. Af det Hus, som staaer nærmest op til Fyrtaarnet, er største Parten bortskyllet, det nye Hus ved Havnen, som tilhører Hr. Friederici er ødelagt. Et stort Træ, som stod neden for Gjæstgivergaarden, blev blæst om og knuste en Svinesti, men brød heldigvis Bølgernes Magt, thi ellers vilde hele Staldbygningen være falden for Bølgeslaget. En Mængde andre Træer ere omstyrtede på Stranden, og en Mængde døde Faarekroppe ere skyllede op på Kysten fra Aarø, hvor der ogsaa er anrettet megen Skade. Det Tab, Eierinden af Aarøsund lider, anslaaes til hen ved 2000 Rd."

I *Dannevirke* den 17. november fulgte man op på katastrofen og man kunne læse bl.a.:

…."Ved Aarøsund er Ødelæggelsen værre end vi først berettede. Et Nord for Havnen umiddelbart ved Stranden liggende Hus er saa aldeles demoleret, at der bogstaveligt talt ikke er Sten paa Sten tilbage af det. Af Marken nærmest Havnen er der bortskyllet henimod en Tønde Land fortrinlig Jord, og hvor der før var Mark, staae nu tre Jagter paa Rad dybt begravne i Sandet et godt stykke fra Vandkanten; de antages dog atter at kunne bringes flot, men det vil koste store Anstrengelser; Tvende af dem vare ladede med Korn. Toldkutteren holdt det gaaende i Havnen for Varpankere. I de tvende Huse ved Fyret have Bølgerne slaaet de ud imod Havet vendende Mure ind, men kun af det s.k. Skipperhus er den ene Halvdel styrtet helt sammen. Skibsbroen er ubeskadiget……Man kan i det hele med sikkerhed antage, at alle de mellem Hejlsminde og Gjennerbugt ved Stranden liggende

Huse ere ødelagte, da Højvandet over alt er optraadt med samme Voldsomhed".[18]

Aarø

Da stormfloden var på sit højeste og vandstanden nåede op på 3,5 meter, var kun 1/7 af Aarø oven vande.

I *Dannevirke* fra den 17. november kan man læse:

…. Øen Aarø blev meget slemt medtagen. Af Øens 800 Tdr. Land holdt kun omtrent 30 Tdr. sig tørre, Resten stod under Vand. En mængde Huse ere stærkt ramponerede, de Tvende nordligste på Øen ere faldefærdige, og fra dem maatte Beboerne reddes i Baade tvers over Øen ind til Byen, hvis laveste Del ogsaa var oversvømmet. Al Vintersæden paa Øen er ødelagt, og Jorden har drukket saa meget Saltvand, at den næppe kan give Høst ad Aare. En mod Øst opkastet Dæmning er helt bortskyllet og derved en Mængde Jorder som tidligere udsattes for jævnlige Oversvømmelser. Aarøboernes Tab er overordentlig betydeligt, og der er ingen Kommune i Haderslev Amt, der forholdsvis lider saa meget som dem. Langs hele Kysten af Haderslev Fjord sees en masse Vrag opskyllet, en Jagt, mange Baade og Pramme og al Slags Træstumper…

Der står i dag en mindesten på diget ved "Æ bøes" som viser hvor højt vandet stod. Herefter blev øens diger forhøjet og forstærket.

18

Højvandstenen på Aarø

Haderslev

Som følge af det lange, smalle og bugtede forløb, som Haderslev fjord har, blev Haderslev i bunden af fjorden mindre hårdt ramt af stormfloden, end man havde kunnet vente. Man foretog en kontrolmåling af vandstanden den 6. december, og det kunne konstateres, at vandet "kun" var kommet op i en højde på 3,37 meter over dagligt vande. Dette tal skulle ses i forhold til de første meldinger om en vandstand på 3,9 meter. Alligevel var havnen, Sønderbro, hvor især Hertug Hans Hospital stod under vand, og husene langs sydsiden af Badstuegade og Naffet blevet hårdt ramt.[19]

Kysten mellem Hejlsminde og Genner

På denne kyststrækning blev 31 huse ødelagt og 36 familier mistede stort set alt, hvad de ejede. Af disse 31 huse lå de 5 ved Vonsbæk, de 2 ved Diernæs og 2 ved Sønderballe. Engene ved Slivsø, som ligger ved Hoptrup, blev dækket af et tykt lag sten og grus, og den kostbare bro under vejen ved Hoptrup havde slået revner, og den var i fare for at styrte sammen.[20]

Aabenraa

19 Sønderjysk Månedsskrift, 48 årgang 1972, *Peter Petersen, Stormfloden 13. november 1872*, p 364.

20 Sønderjysk Månedsskrift, 48 årgang 1972, *Peter Petersen: Stormfloden 13. november 1872*, p 364.

Højvandsmærke på den tidligere toldbod Skibbroen 20 i Åbenrå

Mellem Åbenrå og Sønderborg

Også på kyststrækningen syd for Åbenrå ramte stormfloden. Vejen fra Åbenrå mod Flensborg blev ved Styrtom så ødelagt af vandmasserne, at den først kunne åbnes for trafik igen den. 6. december.

Langs kysten på sydsiden af Åbenrå Fjord i Varnæs sogn forsvandt 6 huse. Ved Strandgaden ved Felsbæk mølle forsvandt ligeledes flere huse. Både huset Strandhuset og Strandkroen, som også var smedje, forsvandt. Kroens serveringsskrank blev senere fundet drevet i land på stranden ved Åbenrå. Den lille fiskerby Kosten ved Sottrupskov mistede 4 huse, mens flere andre blev stærkt beskadigede. Den gamle solidt byggede vandmølle ved Sandbjerg Slot gik heller ikke fri og blev stærkt beskadiget. På østkysten af Als var billedet lige så kaotisk og forfærdende. Masser af huse var ødelagte og strande flød med vragstumper, møbler, klæder og døde dyr. Men heldigvis gik ingen menneskeliv tabt.[21]

Sønderborg

21 Sønderjysk Månedsskrift, 48 årgang 1972, *Peter Petersen: Stormfloden 13. november 1872*, p 362.

Den 13. november 1872 ramtes byen også af en voldsom stormflod, som påvirkede alle byerne langs Sønderjyllands østkyst. Vandet nåede en højde på over tre meter over normal vande, og stod meterhøjt i mange gader[22]

Højvandsmærker på Brogade 3 i Sønderborg

22 Museum-Sonderjylland.dk

Højvandsmærker på huset på hjørnet af Lille Havnegade og Sønder Havnegade i Sønderborg

Ketting Nor

Ketting Nor er en stor brakvands indsø der ligger ved Augustenborg på Als nord for Sønderborg.

Ketting Nor var oprindeligt en vig med åben adgang til Als Fjord. Lokalt kaldes noret Kettinghav.

Allerede i 1600 tallet var der planer om at opføre en dæmning for at kunne etablere en fiskedam i vigen. Planerne blev dog ikke til noget.
I 1808 under englænderkrigen laver den danske milits en bro over Ketting Nor. Vejene til og fra broen blev aldrig lavet i stand så det var mest gående trafik der benyttede den. Vejen over broen kaldtes for "E Krigsvej".
Broen går i i stykker og i 1861og kan ikke benyttes mere.
1871-75 bliver dæmningen endelig bygget med en højvandssluse. Det er møllebygger Peter Jacob Petersen fra Sønderborg der står bag. Man ønsker at dyrke de indvundne 67 hektar.
I 1872, da stormfloden hærger i november er dæmningen næsten færdig og stormfloden laver store skader på den ved at skylle store mængder jord bort.
I 1873 bliver dæmningen færdigbygget.[23]

Mjels Sø

Indtil 1500-tallet var Mjels Sø en del af et langstrakt fjord-system, der bestod af det nuværende Mjels Vig,Mjels Sø og den tørlagte Bund Sø. Der var færgestedved Mjelsgård, og sandsynligvis bro eller vadested ved Broballe, som kunne benyttes af gående.

Afvandingsgrøften bliver gravet færdig, og i marts 1870 begynder man at grave en landgrøft øst og syd om Bund sø og nord om Mels sø. Derefter bestiller man yderligere en dampmaskine til opsætning ved Broballe på 14 HK, og den blev installeret den 1. april 1873. Den 13. november 1872 kom stormfloden hvor det hele blev ødelagt og der opstod et 40 meter bredt og 20 meter dybt hul i digerne og vandet skyllede op mod Brandsbøl ligesom i det sekstende århundrede. I 1876 var man så igen færdig med opbygningen efter stormfloden.[24]

Kegnæs

Man taler stadig om stormfloden i 1872, som delte Kegnæs i tre små øer. Efter stormen dengang kunne man gøre skaderne op, 9 huse i Østerby lå i ruiner, og mange var beskadiget. Hartsømøllen blev stående, men gården gik til og måtte bygges op igen. Oppe i møllen sad møllersvenden i angst for, at møllen skulle falde sammen, men den holdt stand mod vandmasserne.
På Kegnæs væltede vandet ind over de lavere dele og ødelagde adskillige huse. Flere mennesker druknede. Til minde om den begivenhed er der i Østerby Made rejst en lille sten.

---

23 www.**sonderborg**kommune.dk/.../Ketting

24 Oksbøl Sogne-Nyt November 2005

Efterfølgende artikel var trykt i Sønderjysk Månedsskrift, 48. årgang, 1972. Artiklen udgør en så fin helhed, at den her bringes i sin fulde længde.

Stormfloden på Kainæs

Gårdejer Christian Hansen, Brandsbøl, skrev i sine sidste leveår en slags sognekronik om Als, i alt hen imod en snes store protokoller blev fyldt dels med afskrifter, dels med beretninger, som Christian Hansen fik fortalt. Protokollerne gik i arv til hans kusines søn, gårdejer Jacob Jørgensen, der delte hans historiske interesser, og denne har udlånt noget af materialet til Sønderjysk Månedsskrift, idet stormfloden i 1872 naturligt er et af de emner, der er blevet skrevet udførligt om, Der var meget at vælge imellem: Om interessentskabet til udtørring af Mjelsø og Bundsø, der måtte begynde forfra, om den synske Daniel, der varslede stormfloden, og om folkene på Kegnæs færgekro, der ikke nåede at komme af sted, da vandet steg, men måtte sidde på loftet og lytte til bragene, da sidehusene styrtede, da et hjørne af selve kroen forsvandt i bølgerne og til bumpene, når de svømmende møbler i stuerne ramlede mod vægge og lofter; først da de havde siddet på loftet i tretten timer, nåede hjælpen fra Hjortholm frem.

Her gengives den dramatiske beretning fra Østerby, som Christian Hansen har afskrevet efter en samtidig artikel i DybbølPosten og suppleret med personlig viden.

De mange sørgelige beretninger, der foreligger om de forfærdelige ødelæggelser, som stormfloden den 13. november har anrettet trindt omkring ved Østersøens kyster, har opfyldt alles hjerter med bekymring og deltagelse. Men de færreste kender dog endnu ulykkerne i hele deres omfang eller kan

gøre sig en klar forestilling om de gyselige lidelser, som de stakkels vandlidte har udstået og den forfærdelige dødsangst, hvori så mange af dem har været, og det er håbet om, at alt, hvad der fremkommer til nærmere belysning heraf yderligere vil vække interessen og sympatien for de vandlidte, at denne korte fremstilling nedskrives. Den indeholder kun et og andet om stormfloden på Kainæs, men kunne den dog måske medvirke til at skaffe de mange rundelige gaver, der strømmer ind til de vandlidte fra alle sider, da ville den hensigt, hvori den er nedskrevet, være opnået.

I Østerby på sydsiden af Kainæs ligger møller Duus's hus i den lavning, der med større og mindre bredder strækker sig omtrent en halv mil, først mod nord, siden mod vest ind i landet. Denne lavning, Hartsø-lavningen, har om vinteren været fyldt med ferskvand, som til sine tider har kunnet stå næsten op til møllerens hus, men mod vandet fra havet har den været beskyttet med ret store sandbanker, som naturen har dannet langs strandkanten. Ferskvandet i lavningen har udløb til havet igennem en bæk, der aflukkedes ved en stor dobbeltsluse, når højvandet kom, og således forhindrede dette gennem bækken i at løbe ind i lavningen. Mølleren anbragte om foråret en såkaldt vandingssnegl i bækken, der bevirkede, at alt vand skaffedes ud af lavningen, og ikke blot han selv, men en stor del andre jordejere på Kainæs fik derved deres jorder fri for vand, og navnlig fik de adgang til de forskellige tørvemoser, der findes i lavningens vestlige del og har så meget større værdi for hele Kainæs halvø, som denne er ganske blottet for skov.
Således omtrent var forholdene ved Hartsø-lavningen før stormfloden, og de brave Kainæsbeboere var lykkelige ved at kunne skaffe sig et tarveligt erhverv gennem deres arbejde og vindskibelighed, men nu er sandbankerne ved Østerby gennembrudt, den store dobbeltsluse splintret i stykker og hele Hartsø-lavningen forvandlet til en stor saltvandssø, der kun ved et kostbart inddæmningsarbejde atter vil kunne udtørres.

Ved de forskellige så mærkeligt sammenstødende omstændigheder var vandet allerede i nogle dage i uhyre mængder af vind og strøm drevet ned gennem Kattegat til Østersøen. Højvandet havde været i stadig tiltagende ved Kainæs allerede den 10. november, og nu rejste der sig en orkanagtig storm fra nordøst, som helt oppe fra den finske bugt førte de uhyre vandmasser i rasende fart over i Østersøens vestlige del. Men endnu den 13. november om formiddagen, da bølgerne hævede sig tårnhøjt mod Østerbys sandbanker og piskede deres skummende fråde ind over land, da så vel de stakkels beboere, at det var et Guds vejr, som i mands minde ikke var oplevet, men ingen anede dog de skrækkelige ødelæggelser, som det ville anrette. Dog, højvandet steg bestandig mere og mere, og på en gang brød det på et enkelt sted ind over sandbredden og væltede sig i ødelæggende strømme ned over Hartsølavningen.

Møller Duus var netop dengang i færd med at bringe sine kreaturer i sikkerhed og redde sit bohave op på loftet i sit hus, og hans svigersøn boelsmand Christian Nielsen og dennes nabo boelsmand Mathias Mathiesen var ilede til for at hjælpe dem. Hestene var netop spændt for vognen for at køre

bort med tre svin bagi denne, da de så det vældige hav bryde ind over sandbanken. Nu af sted for at frelse livet, råbte møller Duus, idet han fik sin kone og pige op på vognen og kørte af sted med denne gennem det stadig stigende vand. De to boelsmænd fulgte et stykke med vognen for at støtte den; men de var næppe kommet 100 alen fra møllehuset, før havet brød igennem sandbankerne lige i højde med dette, og inden de havde nået den endnu kun 100 alen længere henne liggende landevej, slog en så voldsom vandmasse ind omkring dem, at hestene og vognen begyndte at flyde, og de to boelsmænd måtte redde sig op på et stengærde ved siden af vejen. Det gav et ryk i vognen, da den begyndte at flyde i de oprørte vandstrømme, så møllerens kone nær var faldet af den. I samme øjeblik opdagede de, at den bro, der på landevejen førte over bækken fra Hartsølavningen var fuldstændig under vand og til dels bortskyllet, og derover førte den eneste vej op til det højereliggende land. Det var et rædselsfuldt øjeblik, en dødsgysen gennemfor dem alle, det var, som om alt håb om redning var ude. Men møller Duus tabte dog ikke besindelsen, han piskede på hestene, og det lykkedes at nå over på en lille sandbanke ved vejen, der endnu dannede lige som en lille ø midt i de frådende bølger. Her var livet for øjeblikket reddet, men hvem vidste hvor længe?

Vandet steg bestandig mere og mere, og det øjeblik kunne måske være nær, da de høje søer ville slå op og rive dem med sig i deres kolde favn. Dog møller Duus holdt modet oppe i sig selv og de modfaldne kvinder. Hestene spændtes fra vognen og blev bundet til denne, og oven på to store høhæs, der kom flydende og strandede på den lille ø, fik han de to kvinder anbragt, så de nogenlunde kunne holde sig varme ved at dække sig ind i høet, mens han selv holdt varmen ved at sammenbære bohave af alle slags, der af bølgerne kastedes op på sandbanken. Men bestandig steg vandet, og når de ulykkelige mennesker ængstelige spejdede efter redning, mødte deres blik kun de tårnhøje bølger, der ødelæggende væltede sig ind over landet, mens nordveststormen piskede det frådende bølgeskum højt gennem luften. Faren steg med hvert øjeblik; den lille ø, hvor de var, blev mindre og mindre. Vandet nåede allerede toppen af sandbanken, og kvinderne var netop kommet ned af høhæssene og holdt sig fast ved vognen, da en voldsom sø slog ind over dem og rev såvel de store høhæs som alt det af mølleren indsamlede bohave med sig i det vilde hav. Det var et Guds under, at de blev reddede, og da søerne vedblev at skylle ind over banken, ville det sikkert have været ude med dem, når ikke den ene side af et hustag var kastet ind på sandbanken og havde sat sig fast der. Ovenpå dette tag satte de sig nu og søgte ved deres vægt at trykke det fast til jorden; men hver gang bølgerne slog ind over sandbanken, lettede taget trods deres anstrengelser for at holde det tilbage, og det så dog altid ud som om bølgerne ville rive dem alle med sig i det åbne hav. Således forløb time efter time i den frygtelige kamp om livet med de oprørte bølger, men netop da det var blevet dem klart, at øjeblikket nærmede sig, da de ikke længere kunne stride imod, men måtte bukke under i den ulige kamp, netop da begyndte vandfloden at falde og nyt håb om redning oplivede atter deres sunkne mod. Vandet stod dog endnu højt op omkring dem til alle sider, mørket var alt for længe siden indtrådt, og de væl-

dige brændinger bruste endnu med frygtelig kraft ind over det overskyllede land.

Ville nogen vove sig ud for at redde dem, og kunne et sådant forsøg lykkes? Eller ville vandet falde så meget, at de selv kunne forsøge at redde sig over det? Disse to spørgsmål gentog de stadig for sig selv uden at turde håbe på, at ønskerne ville gå i opfyldelse. Stormen rasede uafbrudt, og den gennemisnede dem i deres dyngvåde klæder. Hunger og anstrengelser havde afkræftet dem, og nu da vandfloden syntes at ville spare deres liv, stillede den fare sig i udsigt for dem, at de kunne omkomme af kulde og udmattelse, inden befrielsens time kunne slå.

Time efter time gik hen. Møllerens pige faldt flere gange sammen i afmagt, men mølleren ruskede i hende, satte mod i hende og i sin kone og søgte på enhver måde at holde deres livsånde i virksomhed. Men stundom måtte selv han håbløst folde sine hænder og mistvivle om frelsen. Først klokken 12 til 1 om natten, efter at de i 13-14 timer havde svævet mellem liv og død på den lille sandbanke, lykkedes det behjertede folk at redde dem alle tre i yderst forkommen tilstand.

De to boelsmænd Christian Nielsen og Mathias Mathiesen, der havde reddet sig op på stengærdet ved landevejen, dengang møllerens vogn begyndte at flyde, fulgte omtrent 100 alen henad dette, da de kom udfor Thomas Engelbrechtsens hus, hvor mand og kone med deres 4-årige barn havde reddet sig op på loftet. Kom herop til os, råbte Engelbrechtsen til dem, men da de i følge denne opfordring arbejdede sig tværs over vejen, rev en vældig sø Nielsen omkuld, og havde Mathiesen ikke fået fat i ham og holdt ham oppe, var han næppe blevet reddet. Nu lykkedes det imidlertid dem begge at nå huset og komme op på Engelbrechtsens loft. Men der skulle de heller ikke længe føle sig sikre. Vandet stod allerede højt i den nederste del af huset, og da de voldsomme søer kort efter bortrev et lille sidehus til dette og bragte selv stuehuset til at vakle, da blev det dem klart, at kun en hurtig flugt fra huset kunne redde dem, ja, måske var det allerede for silde. Det var et rædselsfuldt øjeblik, men de uforfærdede mænd fandt på råd. Ved hjælp af en lægte reddede de sig alle over på en halmstak, der stod bag ved huset, og fra denne igen op på en lille sandbanke bag ved. Mathiesen var foran og hjalp de andre efter sig. Nielsen stod halvt nede på loftstrappen for at modtage barnet, som faderen rakte ned til ham, og lige som han skulle tage det, slog en sø mod trappen, så den nær var styrtet sammen, og barnet faldt ham ud af hænderne. Men han vandt hurtigt det tabte fodfæste igen og greb barnet ret som det nåede vandet - et øjeblik senere ville den lille have været bølgernes rov.

Endnu mens de to boelsmænd var på stengærdet uden for Engelbrechtsens hus, blev de tilråbte af Mathias Iversen og kone, der boede i det nærliggende hus, at de skulle komme dem til hjælp med at redde deres bohave op på loftet. Nu er der ingen tid til at tænke på bohave, råbte Mathiesen, se at komme herover, det gælder om at redde livet. Men de to ægtefolk fulgte dem

ikke, de ville atter ind i deres hus, og først da de fem mennesker fra Engelbrechtsens hus var kommet op på sandbanken bag ved, så de Mathias Iversen, der med sin kone i sine arme og en lille kurv i hånden søgte at arbejde sig igennem vandet over til sandbanken. En voldsom sø slog dem omkuld, men de rejste sig tildels igen og kom nærmere, samtidig med at folkene oppe på sandbanken ved at tage hinanden i hånden dannede en kæde, således at den bageste holdt sig fast oppe på banken, medens den forreste vadede ud i vandet lige til halsen og rakte hånden ud for at få fat i Iversen og hans kone. Også disse strakte armene frem efter deres hjælp og var allerede kun et par alen fra den forreste af disse, da nye frygtelige søer atter tumlede dem omkuld og rev dem bort med sig tæt forbi dem alle på sandbanken, uden at det var dem muligt at yde dem hjælp. Flere gange kom de ulykkelige til syne over bølgerne, og man så, hvorledes de klamrede sig fast til hinanden for ikke at skilles ad i døden, men tilsidst forsvandt de i den voldsomme brænding ned i Hartsø-lavningen. Endnu har man ikke fundet deres lig, skønt alle eftersøgelser er foretagne. I den lille kurv, de medførte, mener man, at de havde nogle penge, som de selv og deres voksne børn havde sammensparet sig ved deres flid og møjsommelige arbejde, men kurven er forsvundet med dem i deres våde grav.

På sandbanken bag Engelbrechtsens hus stod imidlertid de stakkels mennesker ængstelig ventende på, hvad der skulle komme. Moderen havde sin nød med at skærme barnet mod kulden og bølgeskummet, som stormen sprøjtede ind over dem, men da en kiste uden låg kom drivende til dem, blev den vendt med bunden mod søerne, og inden i den satte hun sig med barnet, medens mændene søgte lidt læ ved at holde en opskyllet dør foran sig. Flere lange timer gik hen, vandfloden steg højere og højere, og søen slog jævnlig helt ind over dem, så selv moderen med sit barn i kisten blev gennemisnet i det kolde bad. Bølgerne havde allerede skyllet græsset bort rundt omkring på sandbanken, hvorpå de stod. Den faste banke forvandlede sig mere og mere til en løs sandhob, og de så med rædsel, at det øjeblik kunne komme, da de rasende vandstrømme ville rive sandbanken bort under deres fødder og hvirvle dem bort med sig.

Da mørket faldt på, sagde en af dem til Nielsen: Se nu, hvad klokken er, for nu er det sidste gang, vi kan få det at se. Og i sandhed, de ulykkelige mennesker kunne ikke vente, at det skulle blive mere dag for dem, så fortvivlet var deres stilling, men de styrkede hinanden i mod og udholdenhed og i håbet om, at den almægtige nok ville komme dem til hjælp, og da vandet omsider omtrent klokken 5 1/2 begyndte at falde, da priste de Gud, der nu lod dem øjne en udsigt til frelse. Faren for at blive revet bort af bølgerne svandt mere og mere, men det gjaldt om i de våde klæder og den kolde storm at holde ud, til redningstimen kunne slå. Den stakkels kone sad frygtelig forkommen med sit barn, men Nielsen fik hende ud, satte mod i hende og valsede rundt på bakketoppen med hende, så længe til hun fik varme i blodet, og det kunne hun sandelig trænge til, thi der var endnu mange, lange, lange timer tilbage, inden frelsen skulle komme.

Inde i Østerby kro havde der i løbet af eftermiddagen samlet sig en del mennesker, der rådslog om, hvorledes man skulle redde de ulykkelige folk, der var ude på sandbankerne. Alle både i Østerby var imidlertid skyllet væk eller knust i brændingen, så der måtte sendes bud til Lillehavet - Høruphav - efter en båd, som skulle køres over land til Østerby. Båden var allerede kommet, men der var ingen af de tilstedeværende, som forstod at føre den, og man lige nær. Da kom omsider boelsmand Hans Hansen, der tidligere har faret til søs som tømmermand, ind i kroen, og da han hørte, hvor om der var tale, sagde han straks: Jeg vil gå ud i båden til sandbankerne, når et par mand vil hjælpe mig. Ja, jeg går med, råbte Peter Knudsen, der i samme øjeblik trådte ind tillige med sin svoger, men vi må have en mand til. Det vil jeg gerne, sagde boelsmand Peter Mathiesen. Nej, du forstår ikke at føre en åre, svarede Hans Hansen, du er os mere i vejen, end du gør gavn; men er der ingen andre, der vil gå med, og som forstår at tumle en båd? Da trådte Rasmus Jørgensen frem og tilbød at følge de to andre, og de tre uforfærdede mænd gik nu ind i brændingen med båden, medførende et sejl til denne og noget proviant, alt for det tilfælde, at de skulle drive til søs. Søerne kastede båden frem og tilbage, så den hvert øjeblik tørnede mod ruinerne af de omstyrtede huse og truede med at blive knust, men Rasmus Jørgensen sprang i vandet, støttede båden og lodsede den frem over de vanskeligste punkter, indtil det endelig lykkedes dem ved forenede anstrengelser, og efter at have været udsat for den tredobbelte fare, at båden kunne knuses mod ruinerne, kæntre eller drive til søs, at nå hen til sandbanken ved Engelbrechtsens hus, hvorfra de lykkeligt førte de fem derværende forkomne mennesker tilbage gennem brændingen til Østerby kro. Klokken var dengang over 11 om aftenen.

Atter gik de tre uforfærdede mænd ud med båden til den sandbanke, hvor møller Duus og hans kone og pige var, og under de samme farer som første gang bjergede de også disse tre mennesker lykkeligt gennem den oprørte vandflod.

De tre djærve redningsmænds navne vil man mindes på Kainæs lige så længe som stormfloden den 13. november, og fortællingen om deres raske dåd vil bringe hjertet til at banke hos mangen yngling, der endnu ikke har set, om det mod, han føler i sit bryst, også vil stå sin prøve, når farens time kommer.[25]

Flensborg Fjord

I Flensborg fjords mange bugter steg vandet 3 m over dagligt vande, dvs. 60 cm højere end ved den højeste vandstand i 1694 og 67 cm. højere end ved stormfloden i 1836. Hele den lavtliggende Falshöft bebyggelse blev sammen med lodsstationen fuldstændig oversvømmet og afskåret fra omverdenen.

---

25 *Sønderjysk Månedsskrift*, 48 årgang 1972, Christian Hansen, Stormfloden på Kainæs, p 367 - 371

Endnu 50 år efter denne stormflod kunne man ved lavvande se brøndringe - det eneste, der blev tilbage ved lods Matthiesens hus.[26]

I fiskerbyen Vemmingbund blev alle byens 10 huse totalt ødelagte, og det til trods for, at det var solide grundmurede huse med tegltag. Der var ikke sten på sten tilbage af dem, og de 15 familier blev kun reddet af hjælpsomme mennesker, som kom til undsætning.

I Gråsten steg vandet så højt, at mange mennesker gik i vand til knæene i deres stuer, og 50 familier blev hjemløse.[27]

Okseøerne

De to små øer i Flensborg Fjord undgik naturligvis ikke stormflodens hærgen. Omkring år 1800 var der blevet oprettet et gæstgiveri på Lille Okseø, som holdt åbent hvert år i sommerhalvåret. Stormfloden medførte, at alle bygninger blev ødelagt, og stedet gik på tvangsauktionØen gennemgik herefter en omskiftelig tilværelse indtil februar 1881, hvor advokat og notar Emil Ebsen fra Flensborg købte øen. Han ville bruge øen til sommerophold og startede med at omdanne den til en stor park med grusstier og bænke, samt store krukker og figurer i antik stil.
På Store Okseø havde man før stormfloden ernæret sig ved landbrug, fiskeri og bådebyggeri. Men med lukningen af gæstgiveriet på Lille Okseø blev der mulighed for endnu en beskæftigelse.
Meget tyder på, at der havde været bådebyggeri på øen helt tilbage i begyndelsen af 1700-tallet. I 1830 solgtes øen fra gården "Frueskov", som ligger lidt øst for Sønderhav, og havde flere ejere indtil 1845, hvor skibstømrer Lorenz Isaack fra Strandrød ved Rinkenæs købte øen.

Gendarmstien

Gendarmstien går langs med Flensborg fjord fra Høruphav til Padborg. Vest for Kollund finder man Gendarmstiens velnok mest naturskønne strækning, nemlig de ca. 4 km fra Kollund til Kruså. Her kaldes stien også Kobbermøllestien og fører forbi Skomagerhus.
Lidt vest for Skomagerhus står højvandsstenen, der viser at vandstanden i fjorden under den voldsomme efterårsstorm i 1872 nåede 3,50 m over normal vandstand.

Flensborg

Julius Gregersen. Flensborg, beskrev stormflodens hærgen i denne artikel:

---

[26] www. Slesvigland.dk

[27] *Sønderjysk Månedsskrift,* 48 årgang 1972, Peter Petersen: Stormfloden 13. november 1872, p 361.

Den 13. November er det 75 År siden, at store Landsdele ved Østersø-Kysten blev hærget af en katastrofal Stormflod, som Intet Menneske kunde huske Magen til. Ingen, der ikke selv har oplevet det, kan forestille sig, hvorledes det var, og hvorledes det så ud, efter at Vandet igen var gået tilbage i sit Leje. Derfor vil jeg gerne have Lov til at fortælle lidt derom, så vidt jeg kan huske det; jeg var 12 År gammel dengang.
Ugen før 13. November havde stærke Nordvestvinde drevet en Masse Vand ind i Østersøen. Men så sprang Vinden den 11. om til Nord- øst, og det blev til hård Kuling næste Dag, og den 13de voksede den til Orkan. Nu blev Vandet med voldsom Kraft drevet tilbage og steg fra Time til Time helt op til 3,5 Meter over Normalhøjde og oversvømmede alt lavtliggende Land langs hele Kysten.

Flensborg havn efter stormfloden

I Flensborg steg Vandet et langt Stykke op i Gaderne langs Skibsbroen, mere end en Meter højt stod Vandet i Husene dernede. Hele Nystaden, Havnevejen, Vilhelmsgade osv. var oversvømmet. Både og en Mængde Vraggods drev i Land. En stor tremastet Bark, som var bygget på Weedermanns Skibsværft, og som lige havde fået Undermasterne sat ind, drev i Land ved Toldhuset og lå der i et kvart År , inden den af to stærke Lokomotiver ved Navn Simson og Chimborasso, og tre Dampere blev slæbt ud i sit Element. Den fik så Navnet Strassburg og, har siden i mange År sejlet i Kinafart. En lille Jagt drev op ved Nygade, og af de mange Skibe, som lå i Havn, drev to store Skonnerter op på Land med Stævnen. Mange Vinduer blev smadret af Bjælker, som Søen drev ind i Stuer og Butikker. I en Tobaksbutik ved Siden af den nuværende Sonnebergs Vinhandel, flød det med Cigarer og Tobak. Nogle Fiskere måtte - hvilket jeg selv har set - bukke sig, da de sejlede med deres Båd gennem Kompagniporten ind til Gaden. Mange Folk måtte bjærges med Både ud af deres Boliger. En svensk Brig drev ind i Havnen uden

Fokkemast, som den havde mistet: En død Ko hang mellem Tagspærrerne på et sammenstyrtet Hus. En Bonde, som vilde køre hjem, druknede i Lolland, Falster, Ærø, Langeland og mange andre egne led forfærdeligt under Stormfloden. Der blev fortalt, at Folk måtte krybe op på Tagene, at Husene styrtede sammen, og Mennesker og Kvæg druknede. Mange blev under stort Besvær reddet i sidste Øjeblik, og mange mistede alt, hvad de havde ejet.
Egernførde skal, som der dengang blev fortalt, have lidt uhyre. Men - da Nøden var størst, sprang Vinden om til Sydvest og stil- nede noget af. Vandet sank derefter hurtigt, ~g den 14. var det snart lige så lavt, som det havde været højt, det vil sige under Normalen. Nu kunde man rigtig se den uhyre Skade, der var sket.
Vi Drenge fik travlt med at slæbe alt, hvad vi kunde, af det herreløse Vraggods hjem; jeg slæbte hele loftet fuldt, så Mor havde Brænde nok at tage af. Ved Hjælp af et gammelt Fotografi, som blev taget efter Floden, malede jeg et stort Billede, hvor alt er under Vand, således som jeg kan huske det. Maleriet pynter nu Håndværkskammerets Lokale.
I 1904 havde vi igen Højvande, men langtfra så slemt som i 1872. Gud give, at vi må blive forskånet for en sådan Ulykke.
Ulykken vakte stor Medfølelse rundt om. Mange Mennesker havde lidt meget; de var fuldstændig blottet for alt. Store Indsamlinger blev sat i Gang. Mange Penge blev skænket, Tøj og Varer samledes ind. og alt blev fordelt, så de værste Savn efter Ulykken kunde lindres. Men Mindet lever og taler fremdeles sit stærke Sprog. [28]

[28] Jul. Gregersen, Flensborg. Sønderjydsk Månedsskrift 23. årgang 1947

Kompagniporten, Skibsbroen ved havnen i Flensborg

Kapitel 7.

Vestlige Østersøs tyske kystområder

Vi slutter rundturen til de stormflodshærgede kyster på den tyske østesøkyst, og vi begynder syd for Flensborg Fjord.
Også her var tabet af menneskeliv stort og skaderne var voldsomme. I det Slesvig-holstenske område omkom 31 mennesker.
Tusinder af dyr druknede, mange skibe sank, strandede eller blev slynget op på land. Klinter blev forskubbet, strande bort-skyllet, og næsten overalt ved østersøkysten var digerne beskadigede eller ødelagte. Saltvandsforureningen af drikkevandsforsyningen var et stort problem.

Slien fra Schleimünde til Slesvig

På lodsøen Schleimünde i Sliens udmunding i Østersøen måtte menneskene tilbringer angsfyldte timer. Det netop opførte fyr fik sin ilddåb, og fyrmesteren kunne, efter han havde været oppe og tænde fyret, ikke mere komme tilbage. Han måtte derfor tilbringe timerne mens stormen rasede og vandet stod højt oppe i fyret. Hans familie måtte i mellemtiden flygte op på loftet af lodsbygningen sammen med nogle arbejdere, der var beskæftiget med arbejder på lodsøen.

Landsbyerne, som de var dengang i 1872, Maasholm, Olpenitz og Kappeln blev delvis sat under vand da vandstanden også her kom op på ca. 3,50 m over normal. Før oversvømmelserne løb kystlinjen ca. 150 meter længere mod øst. Østersøen fik igen uhindret adgang til Oeher Nor. I 1875 var åbningen allerede 160 m bred.

Landsbyen Olpenitz er ligger kun lidt over normal vandstand og er som følge af dets lave placering ofte udsat for oversvømmelser. Den 13. november trængte vandmasserne næsten helt til Ossenrüh.

Lærer Feddersen skrev i en skolekronik følgende om den store oversvømmelse:
"Den 13 "November 1872 var skipper Jerome Green fra Lindaunis med sit skib ved Schleimünde. Da bølgerne konstant overskyllede hans skib, måtte han forlade det og reddede sig i sin pram over til landsbyen Olpenitz. Med stort besvær kom han til Schades hus og i land der. Den daværende beboer hjalp ham i land og indbød ham til at nyde noget. Da de trådte ind i huset var vandet endnu 20 skridt borte, men efter en halv time trængte vandet gennem hoveddøren. Skipperen kunne endnu vade ud i sine søsstøvler, mens bonden måtte slå i hul i den modsatte væg for at komme ud.
Skipperen gik nu til landsbyen og underrettede de landsbybeboere, der kom kørende i mod ham om den nærliggende fare. På de laveste vest- og øst vendte strande så det slemt ud. I Jensens hus var vandet trængt op til vindu-

erne. Skipperens pram blev med hjælp af landsbyens beboere slæbt gennem landsbyen, da beboernes pramme var revet væk af bølgerne. Det lykkedes nu at redde familien Meier i Jensens Hus. I Rowedders hus var vandet steget op til det sidste vinduesglas. Indenfor stod den kvindelige beboer på bordet. Vandet gik hende til halsen. Det lykkedes at trække hende ud gennem vinduet. Hun ønskede også at redde sin hund, som hun havde lagt på ovnen. Nu kom den sværeste redningsaktion. De to nordligste huse med fire familier stod dybt under vand. Folkene befandt sig på loftet. Da de hørte råbene fra skipperen (landsbyformanden havde i mellemtiden lade sig afløse af en sømand, der boede i landsbyen) stak de hul i taget blev således reddet. I alt reddede man 18 personer. De øvrige huse lå højt nok."

Ifølge aktstykker fra Olpenitz godsarkiv reddede skipper Green sammen med skipper Marten yderligere 9 personer, så i alt 27 mennesker blev reddet. Godsets marker og landsbyens marker blev stærkt beskadiget dels ved aflejringer af sand og ler og dels ved bortvasking af muldjord. Godset og landsbyfællesskabet blev tildelt 4200 Reichmark i erstatning. Overalt blev der i området opstiller højvandsmærker.

Landsbyerne Maasholm, Olpenitz og Kappeln stod delvise under vand med en vandstand på ca. 3,50 meter over normalvandstand.

Højvandsmærke på havnen i Maasholm

Højvandsmærke på hus i Schmiedestrasse 3 i Maasholm

Borgmesteren i Kappeln sendte to dage efter stormfloden en meddelelse til regeringen. Han skrev, at husene ved Slien var op til en meter under vand. Væggene kollapsede, møbler kunne ikke længere reddes. Haver og havehuse blev vasket bort. Hele trælageret fra tømmerfirmaet Lorenzen drev ud i Slien og ødelagt både og bådebroer.

Mange fartøjer på Slien gik tabt. Jagten "Christina Sophia" tilhørende Asmus Hinrich Bruhn strandede ved Ellenbergholz. Jagten "Grosser Belt" tilhørende Asmus Christian Petersen strandede på et Koppeln ved Kappeln teglværk. Jagten "Anna" tilhørende Peter Friedrich Hoppe strande også efter en Ducdalbe var ødelagt på et Loitmarker Koppel. Jagten "Johanna Christina" lastet med grus strandede ved Buckhagens. De "Drei Geschwister" lastet

med hvede, strandede ved Ellenbergholz. Listen kunne gæres meget længere.

I Kappeln sidder der et højvandsmærke på lagerbygningen tilhørende skibshandler Prätorius. Markeringens sad tidligere på den gamle Flenburger banegårdsbygning, indtil den blev nedrevet. Der er en smule tvivl om, hvorvidt det nye mærke sidder i den korrekte højde.[i][29]

Højvandsmærket på Skibshandler Prätorous bygning i Kappeln

Hele vejen op ad Slien blev landsbyer og områder oversvømmet. I den lille idylliske søfartsby Arnis er højden af vandet markeret på et hus.

29 **Hans-Peter Wengel i www.stadt-kappeln.de/media**

Højvandsmærke i Arnis

i